ANUL I. No. 9 SEPTEMBRIE 1932.

Viața Basarabiei

REVISTĂ LUNARA

Editată de Asociația culturală „Cuvânt Moldovenesc“

Director PAN. HALIPPA



In regiunea Codrului.

SUMARUL:

Redacţia şi Administraţia: Chişinău, str. Iaşilor No. 15.

Asociaţia Culturală „CUVÂNT MOLDOVENESC"

Recunoscută persoană juridică prin sentinţa Tribunalului Lăpuşna S. I.

Scopul Asociaţiei:

ART. 1. din statut: Se înfiinţează cu sediul în Chişinău şi pe timp nelimitat, o asociaţie pentru crearea, ajutorarea şi susţinerea faptelor de cultură naţională şi educaţie cetăţenească cu denumirea „Cuvânt Moldovenesc".

ART 2. Ea va ajuta populaţia din Basarabia în scop de-a progresa pe calea culturei naţionale, educaţiei cetăţeneşti şi în domeniul economic, încurajând-o şi sprijinind-o în toate începuturile bune.

Preşedinte, PAN. HALIPPA

Anibal Gheorghiu Secretar g-l

Abonamentul: 120 lei pe an; pentru autorităţi, lei 500

Colaboratorii revistei:

Alexandrescu C.,—Ceslav Ambrajevici,—Arbore Zamfir,— Acatatov Mihail,—Antohi Panait, —Balan St.,—Balbareu I.,—Boga L. T., — Bogos D., — Boldur A.,— Bulat Toma, prof. universitar, — Bulat Ştefan, — P. Bajbeuc-Melicov,— Cazacu Aurel,—Cernăianu Constantin D-r., — Cerchez Ecat., — Ciobanu Ştefan, membru al Academiei Române, — Al David, — Constantinescu-Iaşi Petre, profesor universitar, — Crihan Anton, — Cujbă Sergiu, — Cuzminschi Pavel, — Cardaş Agricola, — Cioflec Romulus, — Ciachir Mihail, — Dunăreanu N., — Dumitraşcu Ion, — Fală Protir, — Firică Petre, — Friptu Iulian, — Frunză Auxentie, — Gala Galaction, — Ghibu Onisifor, prof. univ., — Ghelmegeanu Mihail, — Ghenzul Vasile, — Gheorghian Petre, — Georgescu-Vrancea Const, — Halippa Pantelimon, — Haneş Petre, — Harea V.,—Miron C. Holban,— Hotnog T., — Haneş V.,— Iacobescu Th.,—Iov D.,—Ioncu T.,—Ionescu Darzeu,— Ispir Mircea,— Luţcan Anton, — Laşcu Vasile, — Macovei Ioan, — Madan Gh.,— Mitchevici Iuliu, — Marian Liviu, — Munteanu Donar, — Negrescu Ioan, — Nastase Gheorghe, conferenţiar universitar, — Niculiţă N. I. — Obreja-Iaşi G., — Pelivan Ioan, — Popovschi N., — Protiri N., — Poleac Manuil, — Porucic T. — Popescu Constantin, învăţător, — Smochină Nichita, — Cezar Stoica,— Spătaru N, — P. V. Stefănucă, — Teianu Const., — Terziman Al., — I. C. Teodorescu, prof., — Tudor Iorgu, — Teodorescu Const., avocat, — Vitt. Popa, — Uşurelul Al., — Usinevici Şt. Dr., — Vasiliu-Hasnaş Elena, — Vicol Teodor, D-r, — Vrabie Grigore — Zaborovschi I. — Ştirbu T. A.

ANUL I. No. 9 SEPTEMBRIE 1932.

Viața Basarabiei

REVISTĂ LUNARĂ
Editată de Asociația culturală „Cuvânt Moldovenesc"
DIRECTOR: PAN. HALIPPA

Cocorii

I

In vântul cald, ca şarpele prin trestii
A început să-şi tae drum o undă
De rece vânt. Tot mai puţine bestii
Se scaldă'n râu, în mlaştini se cufundă.

Uscat foşneşte papura. Din zare
Vin gemete, suspinele pădurii;
Şi salciei de-aproape i se pare
Că s'a sfârşit cu binele căldurii.

Golaşii pui de astă primăvară
Sunt mari de mult, şi sboară şi vânează,
Şi au aflat şi ei de vechea ţară
In care acum se împrimăvărează.

Neliniştiţi, îngrijoraţi, cocorii,
Cu pliscu'n vânt, pe lungile picioare,
S'au tot strigat, ţintind departe norii
Tăinuitori, — s'au îmbiat să sboare.

Mâhnit, pilotul, singur el nu ţipă,
Nu'ntreabă, nu aleargă, ci de-oparte,
Infipt pe-un dâmb îşi vâră sub aripă
Micuţul cap, adânc, ca'n somn, ca'n moarte.

De ani şi ani călăuzeşte stolul
Semenilor, dar ştie că văzduhul
Nu i-a păstrat cărările, şi golul
Ii dă fiori, de parcă-şi pierde puful.

Va mai putea să tae ca pe-o apă
Vicleanul vânt, neprevestit de unde,
Ce-adună nori, îi sfâşie, i-adapă,
De care nu ştii unde te-ai ascunde?

Mai poate el zări din depărtare
Limanurile bune de popasuri?
Pilotu-şi strânge capul şi mai tare,
I se năzare ţipete şi glasuri.

Şi dacă sborul lui înceteneşte
Şi bietul stol întârzie pe mare,
Pe apa fără fund, ce duşmăneşte
Tot ce-i născut pe ţărm, fără cruţare?

Pieri-vor toţi sub valuri prăbuşite,
Când singur el s'ar cuveni să piară,
Să cadă cu aripile sdrobite!
Şi totuşi, vai! pleca-vor astă-seară!

„Pleca-vom, da, pleca-vom!" se aude
Prin stuhăriş, din patru părţi, într'una.
Pilotu-şi lasă visurile crude,
Priveşte'n zări, dacă răsare luna.

Intinde larg aripele, aruncă
Semeţ din cap, aleargă, îşi ia sborul,
Şi strigă din văzduhuri: dă poruncă,
Intr'un vârtej măreţ, cârmuitorul.

Şi pasările mari, cu catalige,
Işi răsucesc o clipă gâtul, mute,
Cătând pe sus, pornesc apoi să strige
Străbătător; se sbuciumă pierdute.

„Plecăm, plecăm!“ răspund cu sfâşiere
Cârmaciului. Şi freamătă zăvoiul
De aripi mari, bătute cu putere,
Şi fără şir se'ndrumă'ntâi convoiul.

I I

S'au îndrumat, s'au rânduit. In frunte
Pilotul: se coboară, se ridică;
El ştie calea, lui i-e dat să 'nfrunte;
El cel dintâi şi vânt şi nor despică.

De mult intrat-a soarele în ţara,
Spre care greu cocorii 'naintează,
Tot mai zorit să facă primăvara,
Pe care sburătoarele-o visează.

Indrumătorul aripele-şi bate;
Pluteşte-apoi, cât poate să plutească!
Işi strigă fraţii, şi'n pustietate
Răspunsu-i trist, grăbit să se sfârşească.

Napoia lor se 'nalţă luna plină,
Să lumineze calea 'ndelungată;
Şi nuferii din ceruri dau lumină,
Din balta lor de-apururi depărtată.

Nu-i niciun nor de ocolit şi vântul
Prielnic e. Se duc într'o plutire!
Şi merg aşa de iute, că pământul
Aleargă dimpotrivă cu grăbire.

Par florile din cer prevestitoare
De bun sfârşit, iar unele străluce
Ca peştii albi din ape curgătoare, —
Şi stolu'ntreg ca luntrea se tot duce.

De mult trecut-a luna peste ele,
Ca un vultur măreţ, nearipata;
Cu cât sunt, vai, cocoarele mai grele,
De n'au ajuns şi noaptea iată-i gata!

Napoia lor, iar soarele răsare,
Dând drumul stăvilarelor luminii,
Câmpie, lac, pădure, fiecare
Işi scrie margini clare cu vecinii.

Intreg întunecatul lumii caer
S'a desluşit; se văd până şi-acele
Făpturi ce merg cu două labe 'n aer,
Mai sprintene ca ursul şi mai rele.

Indrumătorul păsărilor cată
Acum loc de-odihnă şi de hrană.
L-a şi găsit; şi paşnica armată
Coboară după el într'o savană.

III

Visare turburată, odihnă şi belşug
Sunt grabnic părăsite! Şi iar pe sus drumeţii
Işi rânduiră oastea în pacinic chip de plug,
Când zorile, aprinse, amestecau pe rug
Colorile vieţii.

Se-afundă 'n zări, aceleaşi mereu, spre ţinta lor
Ce nici nu se zăreşte, după pilot într'una.
Vâslesc, vâslesc alături, şi parcă fără spor,
In nesfârşirea lină, cu destrămări de nor,
Le luminează luna.

E noapte şi ajuns-au de-asupra mării-acum.
Genuna jos scântee de licurici. Răcoare
Şi vaet se înalţă, de impresoară'n drum
Cocoarele: văzduhul e turbure, ca'n fum,
De-o ceaţă 'nşelătoare.

Strigări turburătoare se-aud nedesluşit
De-asupra mării 'n spaţiu. Se tângue cocorii,
Se stătue, se cheamă; şi ţipă răguşit
Pilotul, iar tot cârdul în urmă-i răvăşit
Işi pune păzitorii.

Sunt toţi care porniră. Cu bărbătesc avânt,
Simţindu-se 'mpreună, sârguitor se-afundă
Prin negurile nopţii, spre ţara cu pământ
Şi mlaştini multe, unde vânaturi multe sunt
Şi apă dulce, scundă.

Dar zgomotul de valuri sporeşte neîncetat
Şi parcă le împinge, le duce el! Furtuna!
Şi jos şi sus zadarnic te uiţi: s'a 'ntunecat;
Şi sus şi jos de a-surda te 'ndrepţi: s'au înecat
Şi stelele şi luna!

Alegere nu este: nici să cobori şi nici
Să ocoleşti puhoiul, care 'n nemărginire
Şi-a revărsat năprazna; în van cobori, ridici;
Şi aripa e slabă; tot una-i unde pici,
In sigură peire!

Furtuna! e'n văzduhuri şi fluviu ne'ntrerupt
Şi negru îi sminteşte şiragului înotul.
Intreaga rânduială s'a năucit, s'a rupt;
Furtuna e de-asupra, în lături, dedesupt;
Şi ameţit e totul!

Sburlit, întins, pilotul se 'ncumetă în van
Să fie treaz, comandă, îşi chiamă jalnic stolul.
Strigarea lui se 'nfundă în glas de uragan;
Oştirea i se pierde în norii de catran
Svârliţi de-a rostogolul!

Cârmuitoru-şi frânge o aripă vâslind.
Atârnă ciotul, doare şi nu-l poţi desparte,
Şi marea se aude tot mai cumplit mugind;
Se văd în clocotire talazurile-albind; —
E ceru-acum departe!

Brăzdatul câmp, ca'n flacări de jucător, ca nins,
Se clatină cu totul, se nărue, răsare.
„Cocori! Cocori!" mai strigă pilotul cu grai stins;
Dar àripa-i, doar una, l-a coborît; l-a prins
Involburata mare.

Ca pe un fulg îl poartă al valului destin
Din funduri de prăpastii pe vârfuri înspumate;
Şi oricât bate valul se-aude un suspin;
Şi àripe năzare pe fiecare clin
De pasări înecate.

Pilotul amorţeşte luptând să fie treaz,
S'audă şi să vadă. Sunt clipele din urmă:
„Intregul stol pluteşte, coboară la un iaz,
Şi soarele străluce." Un milostiv răgaz.
Şi vieaţa lui se curmă.

. . . .

Dar alte multe stoluri, plecate mai apoi
Spre ţara 'mbelşugată, sau poate mai nainte,
Ajuns-au ca'n grădină la stupul său un roi;
Au cuib şi viaţă dulce pe ţărmuri şi 'n zăvoi,
Sub soarele fierbinte.

V. Demetrius

CUGETĂRI

de **B. P. Hasdeu**

In toate epocile s'au văzut însă şi de acele firi semeţe, înalte, vrednice de solia, ce le-a dat-o Dumnezeirea, cari niciodată n'au întins o mână cerşetoare către vre-o mărire pământească, către acei ce uită, că nu săracii spălau picioarele lui Isus, ci Isus a spălat picioarele săracilor. Aşa poet a fost Eminesçu!

Amintirile unui moşneag basarabean

„L'eau coule, le coeur oublie et la vie passe... comme un rêve!"
VICTOR HUGO.

I.

Au trecut cam mulţi ani, să fie vre-o trei sferturi de veac din ziua când, în comuna Brătuşeni jud. Bălţi (pe atunci al Iaşilor) dintr'un tată rus şi o mamă moldoveancă, am venit eu pe lume.

Câte nu s'au petrecut de atunci! Nici nu ştiu de unde să încep. Voi proceda deci în mod cronologic. Inainte de toate însă trebue să schiţez câteva notiţe topografice, iar concomitent şi unele etnografice, care vor servi şi ca *prefaţă.*

Comuna Brătuşeni e situată în colţul nord-estic al judeţului, megieş cu judeţele Soroca şi Hotin şi îndepărtat cu vre-o 20 de kilometri de Prut. Moşia Brătuşeni se întinde în lungime dela râul Ciuhur (un afluent al Prutului) până la comuna Baraboi; iar în lăţime, — dela Şofroncari până la Chetroşica; în total vre-o 8000 ha. care în al doilea deceniu al veacului al XIX-lea aparţineau strămoşului meu Iordache Gafencu dela Botoşani. Aceastâ moşie s'a parcelat treptat, întâi între copiii lui şi apoi între descendenţii lor, aşa încât — după exproprierea dela 1864 făcută în favoarea ţăranilor — mama mea, nepota lui Iardache Gafencu, moştenise dela părinţii ei Nicolae şi Ana Gafencu (născută Orâş dela Ruseni) o răzăşie de vre-o două sute ha.

Dar să continuăm topografia.

Dacă ne vom închipui Brătuşenii ca centrul unei circumferinţe, o rază de 20—25 kilometri va atinge următoarele sate:

a) Brânzeni, Zăbriceni, Terebna, Hâncouţi, Gălăşeni, Şaptebani, Zăgăicani, Pârjota, Râşcanu, *Baraboi* şi Chetroşica — toate în jud. *Bălţi.*

b) Dondiuşeni, Ţau, Corbu şi Rujniţa — în jud. *Soroca.*

şi *c)* Ocniţa, Cepeleuţi, Hâncouţi, Corjeuţi, Trânca, Hordineşti şi Carpaci — în jud. *Hotin.*

Acecte notiţe sunt trebuincioase spre a arăta atât etnografia satelor, cât şi a moşierilor, cu cari părinţii mei întreţineau raporturi prieteneşti.

După cum vedeţi numele satelor sunt *româneşti;* asemenea erau şi sunt şi numele sătenilor şi acele ale moşierilor. Toţi vorbeau utunci, adică în epoca copilăriei şi a tinereţei mele numai şi numai *româneşte* şi de abia prin ultimele decenii ale veacului al XIX-lea se putea auzi ici colo în sate vorbindu-se şi ruseşte.

De asemenea şi în conacurile moşierilor se vorbea numai româneşte. Să precizăm cu câteva exemple:

Moşia *Brânzeni* aparţinea până în anul 1875 familiei Botezat. Unul din descendenţii ei, Nicolae Botezat, a fost mai mulţi ani în şir notar public la Chişinău, unde a şi încetat din viaţă acum câţiva ani, lăsând un fiu, astăzi jude-supleant la Tribunalul Lăpuşna. In anul 1875 Brânzenii au trecut în stăpânirea lui Vasile Stroescu, românofil cunoscut, care acum câţiva ani a murit la Bucureşti, ca şi fratele său Gheorghe Stroescu anahoretul dela Trânca.

Hăncouţii aparţineau lui moş Costache Tuşinschi, care, deşi purtând un nume polonez, era băştinaş basarabean şi nu vorbea decât româneşte. Venea mereu la Brătuşeni, încărcat cu o colecţie de ciubucuri — căci niciodată nu slobozea ciubucul din gură. Parcă-l văd aşezat într'un fotoliu şi spunând mamei mele:

„Păi, coană Anică, vremurile şi ceea sunt grele"... (avea un obiceiu să adaogă la fiecare frază cuvintele: *„şi ceea").*

Soarta descendenţilor lui moş Costache n'o cunosc.

La *Gălăşeni* trăia în epoca aceea conu Mihalache Ciuhureanu, fiul marelui moşier Irimia Ciuhureanu, căruia îi aparţineau toate moşiile situate pe ţărmurile Ciuhurului şi care a lăsat doi fii: pe mai sus menţionatul conu Mihalache dela Gălăşeni şi pe conu Nicolae dela Zăbriceni. Unul din descendenţii lui Mihalache Ciuhureanu — d-l Victor Ciuhureanu trăeşte şi azi la Chişinău, unde se află şi d-l Teodos Ciuhureanu, fiul lui Nicolae Ciuhureanu dela Zăbriceni.

Pârjota aparţinea conului Nastasache Ciolac, urmaşii căruia trăesc şi azi acolo.

Dondiușenii, *Țau* și *Plop* din jud. Soroca, aveau ca moșier pe Iordache Stamati, fratele lui Costache Stamati dela Ocnițna. Din urmașii lui Iordache Stamati a rămas numai d-l Boris Butmi-Stamati, care trăește și azi cu familia la Plop; iar Țau și Dondiușenii au trecut în mâini străine.

In apropiere de satele mai sus arătate e situată comuna *Corbu*, rezidența familiei Brăescu. In a doua jumătate a veacului trecut moșia Corbu aparțiunea lui moș Petrache Brăescu, căsătorit cu Rozalia, născută Stârcea, tot din jud. Soroca. Din această căsătorie a venit pe lume generalul Constantin Brăescu, fost ministru de războiu în republica moldovenească și decedat la Chișinău acum trei ani. Moș Petrache, cu figura unui patriarh, era iubit de toți; ospitalitatea lui era proverbială și în ziun lui onomastică veneau oaspeți din toate părțile. Se dansa atunci 3—4 zile în sunetele unei orchestre de lăutari aduși dela Iași. Parcă-l văd pe moș Petrache — după o cină copioasă — jucând hora ca un tânăr și strigând către mine: „Hai Păvăluță — (așa mă chema bătrânul) — hai băieți cucueți". Frumoase „tempi passati"!

La vre-o zece kilometri mai departe, în hotar cu jud. Hotinului găsim o altă vatră ospitalieră — *Rujnița*, cu moșierul Ion Biberi, amator de baluri și de muzică românească. Aci am auzit în 1876 pe vestitul lăutar Sava Pădureanu, care a avut apoi o mare influență asupra desvoltării capacității mele muzicale.

Și acum facem un pas peste Ciuhur și trecem în jud. Hotin ca să terminăm cu raza topografică cu care am început.

Moșia *Ocnița* — azi gară și nod important de cale ferată — aparținea poetului român Costache Stamati, cari muri în anul 1860, lăsând doi fii: Mihail și Nicolae, ambii românofili, deși născuți sub dominația rusească. Azi această moșie se află în mâini străine.

La câțiva kilometri dela Ocnița e situată comuna *Cepeleuți* cu moșierul de pe atunci Iordache Cihodaru, a căruia soție coana Profirița era cunoscută meșteșugașă în fel de fel de dulcețuri și cozonaci. Ambii soți au încetat din viață încă în anul 1878, copii n'aveau.

Peste deal avem *Hâncouții*, rezidența familiei Stamo cu moșierul depe atunci Nicolae Zaharia Stamo, căsătorit cu d-ra Loiz

dela Iași. Din această familie n'a mai rămas nimeni, iar moșia a trecut în mâini străine.

De aici ne îndreptăm spre Prut și trecând prin *Corjeuți* — fosta proprietate a defunctului Vasile Calmuschi dela Bacău — prin *Trânca* (moșia răposatului Gheorghe Stroescu, care trăia într'o stâncă), și apoi prin *Hordinești* — fosta proprietate a familiei Scordelli — ajungem la *Carpaci*, care aparținea până în anul 1870 familiei Măcărescu. Conacul, înconjurat de o mare grădină, a fost clădit pe malul Prutului și eu mă bucuram totdeauna când veneam cu părinții la Carpaci, întrucât Prutul îmi părea o apă mare-mare, care stârnea în capul meu copilăresc niște gânduri misterioase: „de unde izvorăște"? „Incotro curge"? „Ce-i pe celalalt mal"? etc. etc. Dorința mea cea mai arzătoare era de a mă scălda în Prut, însă acest lucru îmi era strict oprit. Cât am rugat-o pe mama: nu și nu! „Nu-se poate, dragă — îmi spunea dânsa, — căci acolo, ai văzut, stă un soldat cu pușcă și nu lasă pe nimeni". Am rugat-o și pe d na Măcărescu: acelaș răspuns; și țaca Nastasâica — (așa îi spunea mama d-nei Măcărescu și la fel îi spuneam și eu) — mă speria: „Ce vrei Păvăluță, să te împuște curcanul?" Iar la întrebarea mea — ce fel de curcan? țaca Nastasăica răspundea: „păi soldatul de peste Prut". Aflasem pe urmă, că așa îi botezase pe grănicerii români, acești bravi ostași ce ne-au salvat acum 14 ani din ghiarele bolșevismului.

Trăiască armata noastră!

II.

Din cele de mai sus reese deci cu evidență că județul Bălți ca și toate celelalte județe ale Basarabiei (cu excepția jud. Cet.-Albă) avea încă în a doua jumătate a veacului trecut o *populație omogenă moldovenească*, așa încât rusificarea provinciei nu începuse a propăși decât în primul deceniu al veacului curent, curmată însă în 1918 prin alipirea Basarabiei la Patria-Mamă.

După aceste însemnări de ordin istorico-etnografic trec la cele personale.

Deși tatăl meu era rus (de origină poloneză), și în primi, ani ai căsătoriei sale nu știa românește (învățase treptat această limbă mai pe urmă) totuși în casă la noi se vorbea moldovenește

mai ales că toţi servitorii erau sau moldoveni sau ţigani românizaţi din foşti şerbi. Chiar şi dădaca mea Măriţa, era o moldoveancă, aşa încât limba primilor trei ani ai copilăriei mele a fost moldovenească şi de abia în cursul anului al patrulea am început a vorbi şi ruseşte. Îmi aduc aminte de un incident. Intr'o zi tatăl meu m'a prins în flagrant delict lângă uşa unei camere în care intrarea îmi era strict interzisă şi m'a tras de ureche strigând: „eu tibe spunil ştob tu ne dutil" (ţi-am spus să nu te duci). Eu la mamă: „mămucuţă, de ce oare tata zice *spunil* şi *dutil?*" Iar mama: „las, băieţele, aşa e năravul lui; când vei fi mai mare, atunci vei înţelege". Şi când am crescut, *am înţeles...*

Am înţeles pe urmă şi psihologia mamei şi acea a tatălui, precum şi conflictele ce isbucneau între dânşii pe terenul sentimentelor naţionale.

Când am împlinit cinci ani, am fost dat pe mânele unei dădace din Elveţia franceză, iar după alţi trei ani părinţii mei au angajat un învăţător de origină poloneză, care m'a pregătit la liceu şi dela care am învăţat şi limba poloneză; aşa încât, când m'a adus mama în anul 1869 la Chişinău — (alte licee nu existau atunci în Basarabia) — cunoşteam patru limbi — (moldovenească, rusă, franceză şi poloneză) — şi am fost primit în clasa întâia a liceului Hâjdeu.

Şapte ani de zile la liceu! Cine nu-i cunoaşte? Un şir de ani monotoni: dela vacanţa de Crăciun până la acea de Paşti şi de aici până la vacanţă mare. Vacanţele acestea constituiesc singurele intervale senine în viaţa unui licean. E bine înţeles că toate vacanţele le petreceam acasă, deşi călătoria dela Chişinău la Brătuşeni nu era lucru uşor; aproape două sute de kilometri de străbătut cu o căruţă poştală (perecladnaia) şi o noapte fără somn. Şi totuşi „vacanţa" era un termen aşteptat cu o mare nerăbdare, trezind energiile şi scormonind perspective ademenitoare.

Au trecut şi aceşti şapte ani — cum trec toate pe lume şi m'am trezit într'o bună zi student la facultatea de drept din Petrograd (pe atunci: Petersburg).

Din timpul anilor studenţeşti subliniez două momente istorice.

Primul moment: războiul zis „desrobitor" din anul 1877. Mi-a rămas în memorie faptul următor: venisem la Brătuşeni în

Iulie 1877, să petrec vacanţa şi cu proectul tainic de a mă angaja în armată ca să lupt şi eu pentru desrobirea Româiei şi aceea a fraţilor slavi. Şi cine ştie, poate aş fi reuşit să conving pe părinţii mei, dacă nu s'ar fi amestecat destinul în persoana unui unchiu al meu Nicolae Talpă, căpitan în armata rusă, care grav rănit a fost evacuat depe front şi se afla în perioda convalescenţei la Brătuşeni.

Câte lucruri interesante ne-a povestit unchiul! Il ascultam cu gura deschisă. Iar când într'o zi i-am destăinuit secretul meu, a sărit depe fotoliu în care era aşezat şi a început „opera de desmeticire“:

„Cum poţi tu — (striga dânsul) — cu judecata ta sănătoasă să plănueşti o asemanea nerozie? Ai înebunit băiete! Uite-te la mine: am rămas un schilod... şi pentru ce? Pentru cine?..“

— „Cum pentru cine? ripostam eu. „Pentru fraţii noştri români!

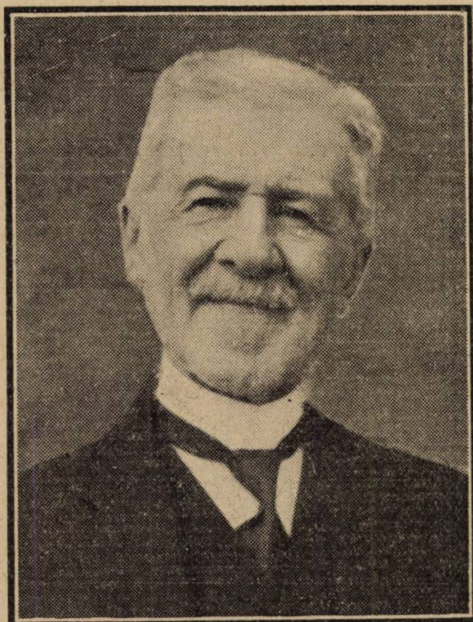
„Ian lasă, băiete, aceste scorniturl! Căci n'au început ruşii războiul pentru fraţii noştri români, ci pentru „fraţii“ lor slavi, precum şi pentru cucerirea Bosforului. Iar aceşti fraţi — (bratuşchi) — mai ales bulgarii, nu merită să vărsăm noi sângele nostru pentru dânşii... vei vedea pe urmă că eu am avut dreptate. Ascultă-mă, Pavaluţă, şezi ghinişor şi termină studiile!

In momentul când eram să-i dau replica se deschide uşa şi intră mama. Unchiul nebăgând de seamă la semnele cei făceam, a încredinţat mamei taina mea. Atunci mama, susţinută de argumentele unchiului, mi-a citit o lecţie, cum ştia dumneaei şi m'a îndatorat să-i dau cuvânt că voi continua studiile. Ce eram să fac? I-am dat cuvântul şi l'am ţinut. Faptele de mai târziu au arătat că unchiul a avut dreptate.

Alt moment istoric a fost asasinatul ţarului Alexandru al doilea în ziua de întâi martie 1881. Am fost taman în acea zi invitat la masă de către prietenii mei basarabeni şi trebuia să trec prin piaţa palatului.

In apropierea pieţii am auzit mare sgomot; toţi trecătorii se grăbeau într'acolo, iar cei puţini ce veneau de acolo ţipau: „Ţarul nostru a fost ucis, Dumnezeu să-l ierte“... Când am ajuns în piaţă, era o mulţime de lume aşa încât nu era chip de trecut. Am stat deci pe loc şi am observat mulţimea. La un mo-

ment dat a început o mare mişcare, toţi s'au dat în lături, îmbrâncindu-se unul pe altul şi deodată a apărut o sanie escortată de cazaci, în care era moştenitorul tronului Alexandru al treilea cu soţia Dagar... Deodată mulţimea s'a descoperit, strigând: „Ura! Trăiască Ţarul! Trăiască Ţariţa". Vorba franceză: „Le roi est mort, vive le Roi". N'am văzut nici un semn de doliu, n'am auzit nici o bocitură, nici un suspin de suferinţă...



D. Pavel Cuzminschi

deşi defunctul purta titlul de desrobitor. Aşa e ironia destinului.

Acea perioadă a vieţii mele a dat naştere unui *conflict sufletesc* care de alt fel era inevitabil şi care a durat un şir de ani, terminându-se şi el prin intervenţia destinului.

Conflictul a izbucnit în zilele războiului din 1877, când la un moment dat în conştiinţa mea, s'a pus întrebarea următoare: „Bine, dar la urma urmei, ce eşti tu, măi băiete, rus sau român? Fireşte că un răspuns categoric nu veneà, cu atât mai mult, cu cât pe de o parte stătea tatăl meu, mediul şi educaţia

rusească, iar pe de altă parte — iubita mea mamă, care îmi spunea: „Ascultă Păvăluţă, nu te chinui degeabă! Să fii totdeuna cetăţean leal rus şi în acelaş timp să nu uiţi că ai supt lapte românesc. Şi atunci vei rămâne ruso-român atâta vreme cât va vrea Dumnezeu... Nu-ţi bate capul degeaba şi fă-ţi datoria".

Şi totuşi mi-am „bătut capul" un şir de ani până în anul 1886 când a murit tatăl meu; iar elementul rusesc nu mi-a dat pace până în anul 1918, când a încetat din viaţă însuşi Rusia şi când s'a terminat şi dualismul firei mele şi conflictul meu sufletesc, *laptele mamei rămânând învingător*... Şi iată cum din „ruso-român" m'am transformat în *Român*, eşind cu obrazul curat dintr'un conflict îndelungat şi chinuitor.

In Iulie 1881, după ce mi-am luat licenţa în drept, am revenit în Basarabia şi peste câteva luni am fost ales preşedinte al Zemstvei jud. Bălţi. Iar înainte de a fi ales (şi probabil cu scopul ca să fiu ales) destinul a intervenit şi de astă dată în persoana unui prieten al meu Mişu Ciuhureanu (fiul conului Mihalache dela Gălăşeni), care stând într'o zi de vorbă cu mine, m'a întrebat:

— „Da la conu Nicolae ai fost?"

— Care conu Nicolae?

— „Păi, conu Nicolae Casso dela Chişcăreni, şeful judeţului nostru".

— Ce să caut eu pe acolo? am ripostat.

— „Cum ce să cauţi, naivule? Nu ştii oare că fără consimţimântul d-lui Casso nu se face la noi nimic, nimic? Şi apoi conu Nicolae e o fire interesantă şi cu toate astea un românofil sincer. Hai, înhamă caii şi fuga la Chişcăreni!"

L'am ascultat pe Mişu, m'am dus la conu Nicolae şi n'am regretat că m'am dus.

— „Sper, că n'ai uitat limba mamei?" fu prima întrebare a lui Casso. Şi apoi alte întrebări, un fel de examen în cursul căruia am discutat şi chestia „dualismului" ruso-român (sau româno-rus) şi speranţele de viitor, şi tutti-quanti. Aşa încât după ce mi-am absolvit „examenul", conu Nicolae mi-a propus să candidez la preşedinţia zemstvei. Peste câteva luni am candidat şi am reuşit. Iată cum a început o nouă perioadă a vieţii: *activitatea cetăţenească.*

III

Instituţia unde am început activitatea mea cetăţenească purta firma: „Beleţcaia Zemscaia Uprava" (în româneşte: delegaţia executivă a zemstvei judeţului Bălţi). Această „upravă" era compusă dintr'un preşedinte, doi sau trei membri, un secretar, un contabil şi câţiva impiegaţi. Preşedintele şi membrii erau aleşi pe trei ani din sânul unei adunări a consilierilor judeţeni, aleşi şi ei pe aceiaş perioadă din toate straturile rarale şi urbane ale populaţiei judeţene, de către alegătorii de drept.

Adunările consilierilor judeţeni (glasnâi) aveau loc odată pe an, rămânând ca toate hotărîrile acestor adunări (Zemscoe sobranie) să fie executate în cursul anului de către delegaţia susmenţionată.

Atribuţiile adunărilor judeţene pot fi rezumate în două cuvinte: „gospodăria judeţului", iar delegaţia zemstvei n'avea decât funcţiuni executive, plus obligaţia sau dreptul de iniţiativă în materie economică-sanitară, urmând însă ca această iniţiativă să fie aprobată de către adunarea judeţeană. Pe scurt, un fel „de sfat" al judeţului cu organe executive independente de administraţia judeţeană şi acea gubernială.

Introdusă în al şaptelea deceniu al veacului XIX-lea, Zemstva a fost la început o instituţie autonomă; iar după moartea ţarului Alexandru al II-lea, atribuţiile ei au fost treptat „amputate" şi activitatea ei pusă sub controlul gubernatorului provinciei respective.

Uitasem să menţionez zemstvele guberniale sau provinciale cu aceleaşi atribuţii gospodăreşti însă numai în chestiuni de importanţă gubernială. Adunările judeţene alegeau din sânul lor câte 6—7 consilieri guberniali (gubernschi glasnâi), cari formau o adunare gubernială (gubernscoe zemscoe sobranie), din sânul căreia se alegea delegaţia provincială executivă (gubernscaia zemscaia uprava) compusă dintr'un preşedinte şi 3—4 membri, un secretar, un contabil şi câţiva impiegaţi.

Adunărele judeţene erau prezidate de către mareşalii nobilimei ai judeţelor respective, iar acele guberniale — de către mareşalii nobilimei provinciilor. Adunările în urmă au constituit la vreme o pepinieră a deputaţilor pentru viitorul parlement rus — „gosudarstvenaia duma".

Mareşalul nobilimei din jud. Bălţi în epoca intrării mele în serviciul zemstvei era sus menţionatul conu Nicolea Casso, care ‡se bucura de încrederea ţăranilor şi comanda la adunările judeene ca un veritabil „mareşal". Consilierii ţărani, cari vorbeau numai moldoveneşte şi nu înţelegeau de loc ce vorbea boerii, îşi îndreptau privirile către barba conului Nicolae şi atunci când venea treaba la vot, „mereşalul" scotea băsmaua din buzunar şi o punea pe masă aşa încât atunci când trebuiau bile albe, conu Nicolae îşi acoperea barba cu batista, iar când dorea bile negre, se ţinea de barbă, o barbă lungă ca la d-l Iorga şi neagră ca păcura. Aşa fiind, când s'a procedat la balotajul meu, ştiam că voiu fi ales, întrucât barba conului Nicolae era acoperită cu o batistă. Şi am fost ales cu o majoritate covârşitoare, ca şi membrii: Ionel Buznea dela Obreja, un tânăr de vârsta mea şi bătrânul Ion Stanevici singurul reales din foştii membri..

Şi iată textual motivele rostite de conu Nicolae consilierilor ţărani în limba moldovenească: „Am înjugat la plugul gospodăresc pe aceşti doi juncani (adică pe mine şi pe Buznea), întrucât sunt harnici şi de ai noştri; iar pe bătrânul (adică pe Stanevici) l'am lăsat ca să stea la coarnele plugului, să nu sfărâme cumva plugul juncanii noştri"...

Ori — fără ca să ne lăudăm — peste un an de zile conu Nicolae însuşi constatase că juncanii nu numai că n'au sfărâmat plugul, dar l'au întărit, îndreptându-l cu energie şi cu dragoste pe brazda binelui obştesc.

Preşedintele zemstvei guberniale era pe atunci vestitul românofil conu Alexandru Cotruţă, ales şi reales când era la putere partidul „Leonard" în frunte cu d-l Pavel Leonard. Iar tocmai în epoca intrării mele în serviciul zemstvei acest partid se afla deja în decădere şi a fost în curând înlocuit cu partidul „Crupenschi" de sub conducerea lui Teodor Crupenschi, pe atunci preşedinte al tribunalului Chişinău, o fire autoritară şi influentă. El a ştiut să grupeze întreaga familie a acestui neam din toate judeţele într'un clan omogen şi docil, atrăgând şi pe elementele elene (ca fraţii Sinadino, Constantin Duncă, Nicolae Erjiu şi alţii) precum şi pe fraţii Semigradov cu rudele lor, pe fraţii Donici şi pe fraţii Catargi, aşa încât reuşise să formeze un partid puternic ce a dominat Basarabia un şir de ani chiar până la Unire.

In anul 1884 acest partid l'a ales pe d-l Ion Catargi (tatăl actualului senator Victor Catargi) mareşal al nobilimei basarabene, iar ca mareşali judeţeni au fost aleşi aproape în toate judeţele membri ai familiilor Crupenschi, Semigradov şi Donici, aşa încât numai în judeţele Bălţi şi Soroca mai rămăseseră câţi-va ani încă d. d. Casso şi Brăescu din partidul moldovenesc, însă şi ei au trecut pe urmă în partidul lui Teodor Crupenschi. Acest fapt mă impresionase, aşa încât mă hotărîsem să părăsesc zemstva şi să depun candidatura mea la postul de judecător de ocol la Odesa, unde am şi fost ales câteva luni mai pe urmă.

Inainte însă de a părăsi zemstva am avut o interesantă convorbire cu conu Alexandru Cotruţă, care venise la Bălţi ca să inspecteze podurile de pe drumul de poştă: „Bălţi-Orhei" întrucât acest drum intra în competinţa zemstvei guberniale. Şi iată cum într'o seară stăteam de vorbă. După ce îi destăinuisem proectul de a intra în magistratură, care de altfel mă atrăgea totdeauna, conu Alexandru a rostit cuvintele următoare:

— „Uite băiete! N'am nimic de spus împotriva proectului tău, mai ales că ai vocaţiune pentru justiţie; însă nu trebue să uiţi că eşti basarabean şi că Basarabia are nevoie de oameni de treabă cari îşi iubesc ţara. Mai aşteaptă, mai rabdă! Uite-te la mine: trăesc al şaptelea deceniu, şi nu mă dau... Crezi că mi-e uşor? Şi totuşi lupt şi voiu lupta până în ultimul moment"...

— Bine coane Alexandre, dar suntem prea puţini, n'avem putere. Uite-te chiar conu Nicolae Casso şi moşu Petrache Brăescu au trecut la adversarii noştri. Cine a mai rămas? Un pumn de oameni.

— „Ce spui băiete? De unde atâta pesimism? Şi parcă nu ştii că chiar un pumn de oameni hotărîţi şi cinstiţi pot să facă mult. Ascultă-mă pe mine: rabdă!"

Mult a mai vorbit bătrânul şi la urma urmei i-am făgăduit că deocamdată voiu suspenda hotărîrea. Destinul însă, implacabil şi arbitrar, s'a amestecat iarăşi în viaţa mea şi anume: a devenit pe neaşteptate un loc de judecător de ocol la Odesa şi întrucât eu pusesem câteva luni în urmă candidatura mea — am fost ales şi am demisionat dela Zemstvă tocmai în ziua când a părăsit Zemstva şi conu Alexandru Cotruţă, grav bolnav. Astfel a luat naştere atotputernicia clanului Crupenschi, adunările dvo-

renilor și ale zemstvei reducându se la un simplu prilej de vanități meschine, iar organele executive ale zemstvei decădeau tot mai mult până au devenit niște instituții biurocratice, ca și acele guvernamentale.

IV.

Și iată cum am intrat în a doua faza a activității mele cetățenești : magistratura. Menționasem mai sus, că justiția mă atrăgea încă depe când eram student, așa încât din prima zi când mi-am luat postul în primire, am simțit că de astă dată mi am găsit vocațiunea. Și de fapt am distribuit dreptatea 15 ani de zile fiind ales și reales de cinci ori pe o perioadă trienală.

Instituția judecătorilor de pace (mirovoi sudia) în Rusia a fost introdusă în epoca marilor reforme împreuna cu zemstva, pe baza principiului de scrutin, judecătorii urbani fiind aleși de către consiliile municipale (gorodscaia duma), iar cei rurali de către adunările județene (zemscoe sobranie), urmând apoi să fie confirmați de senatul ocârmuitor, care însă n'avea în această materie altă atribuție decât verificarea titlurilor celor aleși, întrucât conform legii dreptul de a candida îl aveau numai licențiații în drept (sau în litere), posedând un minimum de 200 ha. de pământ sau un imobil de aceiaș valoare și fără cazier penal.

Orașul Odesa era împărțit în 15 ocoale, din cari ocolul întâiu era considerat ca cel mai neplăcut, întrucât aproape toate oficiile de stat, precum și toate autoritățile se aflau centralizate în raza acestui ocol ; astfel la repartizarea ocoalelor între titulari, ocolul întâiu era totdeauna predestinat celui mai tânăr dintre judecători.

N'am scăpat nici eu de această predestinare, însă pe când predecesorii mei nu rămâneau acolo decât timpul obligatoriu, eu am rămas titular la acest ocol cincisprezece ani neîntrerupți și aș fi rămas probabil mai mult, dacă nu s'ar fi amestecat din nou destinul...

Printre cei 15 judecători de ocol, (cari formau instanța de apel) eram 4 basarabeni ; Străjescu, Ilașcu, Dianu și subsemnatul. Toți vorbeam moldovenește și spre a nu uita limba maternă ne adunam în fiecare Duminică la unul dintre noi și vorbeam numai moldovenește. Făceam și muzică. Dianu care era mare a-

mator de muzică, mai ales românească, avea obişnuinţa, după cină, să-mi adrezeze mereu aceleaşi cuvinte : „Hai, Păvălache, la pian! Şi trage bre o horă frumoasă, cum ştii tu".

Şi mă puneam la pian, şi „trăgeam" una după alta „Hora Plevnei", „Visul" şi toate celelalte, unele chiar din compoziţia mea. Se terminau aceste „concerte" aproape totdeauna cu un discurs rostit de acelaş Dianu :

„Măi Păvălache! Eşti un lăutar înăscut... Ce te-ai băgat tu în magistratură? Locul tău nu e aici, între noi, ci acolo în lumea artistică. Ascultă-mă, bre, leapădă dosarele şi hai la conservatoriu! Vei deveni o celebritate ca Paderevschi". Etc., etc.

Se înţelege dela sine, că aceste întruniri n'au rămas fără consecinţă, întrucât fiind ovaţionat fiecare săptămână de colegiu mei, n'am putut rămâne insensibil la asemenea laude, cu atât mai mult cu cât am avut totdeauna o pasiune pentru muzică, Şi atunci nu e de mirare că împlinind în mod conştiincios funcţiile de magistrat, visam totuşi la o cariera muzicală.

Intr'o zi venise la mine Dianu, strigând de departe : „A sosit Sava Pădureanu şi diseară va cânta în gradina publică ; haide, bre, mergem cu toţii". Şi ne-am dus şi ne duceam în fiecare seară timp de două săptămâni cât a cântat vestitul lăutar. I-am arătat şi horele mele şi peste trei zile ni le cântase cum ştia dânsul. Puteţi să vă închipuiţi ce am simţit eu când am auzit horele mele executate cu o măestrie încomparabilă. Da Dianu tot îmi şoptea : „Vezi, bre! Nu ţi-am spus eu, că ai un talent muzical extraordinar... Ascultă-mă pe mine şi leapădă dosarele!".

Şi la urma urmei l'am ascultat şi după 15 ani de magistratură am demisionat, pornind spre Peterburg unde mi-s'a oferit un post de secretar la ministerul domeniilor şi unde puteam să urmez şi cursurile la conservatoriu. In cursul acestor 15 ani trăiţi la Odesa n'am pierdut totuşi contactul cu Basarabia, ba venind la Chişinău la adunările nobilimei, ba petrecând vacanţele la Bratuşeni, la mama.

Când a aflat mama că mă mut la Peterburg, a fost întristată, însă după ce i-am explicat scopul acestor deplasări şi i-am făgăduit că voiu petrece vacanţele ca până acum la Brătuşeni m'a binecuvântat cu o icoană de care nu m'am despărţit până

în ziua de azi şi s'a liniştit cum se liniştesc bietele mame, adică cu durere de inimă.

Patru ani de zile petrecute în capitala Rusiei au trecut ca un vis. Insă conservatorul pe care îl frecventasem cu râvnă, nu m-ia dat ceea ce am aşteptat, iar ministerul cu biurourile sale infectate ca cele dela Bucureşti cu microbul biurocratizmului mă plictisiseră în aşa grad, încât n'am mai putut suporta şi într'o bună zi am demisionat, pornind în străinătate.

Uitasem să spun că în cursul acestor ani, profitând de concediile legale, am fost de trei ori în străinătate, străbătând Scandinavia, Germania, Belgia, Franţa şi mai ales Elveţia unde contractasem legături prieteneşti în lumea muzicală şi cea artistică; parcă ştiam că într'o zi destinul mă va expatria pe un şir de ani spre a reveni peste un sfert de veac în ţara natală unită pe veci cu patria mamă.

Ţările scandinave cu frumuseţele naturei şi cu o populaţie cinstită şi muncitoare mi-au lăsat o impresie din cele mai bune. Am stat în patria lui Ibsen şi a lui Grieg două luni de zile şi am rămas încântat atât de organizaţia socială, cât şi de instituţiile culturale, cari ar putea servi ca model pentru celelalte state. Iar oraşe ca Stocholm, ca Bergen, ca Oslo (pe atunci Cristiania), ca Goteborg, de o curăţenie aproape ideală, impresionează pe toţi cei ce călătoresc prin peninsula scandinavă. Trebue sa adaog că impresiile mele datează încă din ultimul deceniu al veacului trecut; şi atunci pot să-mi închipuesc la ce grad de cultură au ajuns azi Suedia şi Norvegia, care după cum se ştie au scăpat şi de ororile războiului mondial, îmbogaţindu-se în acelaş timp ca celelalte state neutre.

Dela Goteborg m'am îndreptat spre Hamburg, făcând un scurt popas la Copenhaga, care de altfel nu m'a impresionat deloc. Hamburgul din contra cu basinurile sale naturale (Alster) în centrul oraşului şi cu hotelurile sale luxoase, cu docuri uriaşe şi cu un port impozant din care pornesc zilnic vapoare transatlantice în toate părţile lumii, mi-a plăcut mult.

Dela Hamburg m'am dus la Bruxelles unde am poposit câteva săptămâni luând contact cu lumea artistică şi muzicală din capilala Belgiei. De aici am luat trenul Parisului (l'express de Paris) şi iată mă în „capitala lumei" cum o denumesc cu mân-

drie francezii. Aş spune mai exact: „magnetul lumei" întrucât Parisul a atras totdeauna şi atrage şi în ziua de azi oamenii din ambele emisfere.

Câte volume s'au scris asupra acestui oraş extraordinar! Şi cine nu-l cunoaşte măcar din descrieri! Lumea s'a familiarizat şi cu Tuilleries şi cu Louvre şi cu Notre-Dame şi cu Tour-Eifel şi cu Champs-Elysées şi cu Arc-de-Triumphe şi cu toate celelalte curiozităţi şi atracţii ale Parisului. Am stat acolo câteva luni încercând „executarea silită" (vorba juristului) a facultăţilor mele muzicale trezite de celebrul lăutar Sava Pădureanu. Am debutat la „*Figaro*" şi apoi la „*Le Journal*", aceste două cotidiane rivalizând prin concertele săptămânale care atrăgeau atunci, adică în ultimii ani ai veacului trecut, elita societăţii pariziene.

Pot să spun fără a exagera că succesul acestor debute a fost din cele mai strălucite. Am păstrat câteva recenzii, care repetau elogiile adresate şapte ani în urmă la Odesa de fostul meu coleg Dianu, şi mă întitulau: „Le poéte du piano" (poet al pianului).

Incurajat de aceste succese, am dat două concerte în sala lui „Elysée-Palace" cu aceiaş izbângă morală şi de astădată şi pecuniară, câştigând primele două mii de franci. Am făcut cu acest prilej cunoştinţă cu un impresariu american, care îmi oferise să i-au parte la un turneu în Statele Unite împreuna cu un tânăr violinist italian Marchetti, care a participat şi dânsul la concertele dela „Figaro" şi dela „Le Journal".

Oferta era ademenitoare: pe 6 luni douăzeci mii dolari, toate cheltuelile căzând în sarcina impresariului. Eram să semnez contractul, când s'a amestecat iarăşi şi iarăşi destinul.

M'am trezit a două zi după negocierile menţionate cu telegramă dela Brătuşeni cu conţinutul următor: „Bolnavă doresc să te văd. Mama." Am arătat telegrama americanului şi în aceiaş zi am luat „Orientul" urmând ca turneul să fie suspendat până când mă voiu întoarce la Paris.

Pavel Cuzminschi

Inserare

Bat clopotele rar, rar, rar...
Vecernea plânge 'n înserare
In cer s'aprinde-o lumânare
Ca un far.

Trece un mort pe drum şi nime
După sicriul dus de-un om
Aşa, precum ar duce un pom:
Jur împrejur întunecme...

Şi clopotele bat mereu
Mai tare şi mai des acum:
Să se trezească Dumnezeu
Să vadă ce-i pe drum...

D. Iov

Spovedanie basarabeană

Intr'un chenar de oglindiri solare,
Am dus calvarul greu, nemeritat,
In ghiara unui secol, ce 'n suflare
Avea atât venin pulverizat.

Năvile cu merinde otrăvite
Din râul silniciei, le-am ancorat
Cu ancora voinţei neclintite,
In delta sufletului turburat.

Iar stratul de rugină, alipit
Pe-al strămoşescului slăvit pocal,
Până la fund de tot l'am şlefuit
Cu-al conştiinţei aspru ideal.

Sudoarea tuturora de sub cruci,
A 'nămolit Golgota de granit,
Care—a 'nghiţit surâsuri de butuci
Şi mii de suferinţi a slobozit!

Bolgrad **Witt Popa**

Cetatea-Albă.

Dintre toate cetăţile de piatră, de care ne-am ocupat în capitolul anterior, Cetatea Albă se desprinde distinct, cu un trecut adînc si cu o profilare complectă. Descrierea ei merită o atenţie deosebită.

Cea dintăi cunoscută mai bine de istorici, străini sau romîni, s'a bucurat de monografii numeroase şi de cercetări repetate. Una din cele mai bune şi puţine lucrări bune a d-lui Iorga i-a consacrat de mult încă un studiu complect istoric [1]. Ştiri noi s'au mai adăugat mai ales în urma cercetărilor d-lor G. I. Bratianu, [2] Şt. Ciobanu — în lucrările citate — Paul Nicorescu [3] Gr. Avachian, [4] cel din urmă răscolitor al comorilor arheologice şi organizatorul unui muzeu la cetate.

Cea dintăi aşezare apare pe vremea Grecilor antici, *Tyras* fiind una din cele mai cunoscute colonii pontice. Vechiul Tyras este şi astăzi vizibil în resturi păturite unele peste altele, mai cu seamă în părţile dinspe liman. Este cea mai primejduită parte a staţiunii istorice, de oare ce nu se bucură de nici o îngrijire, surpîndu-se mereu. Ba încă acum cîţiva ani primăria prin consilieri, neînţălegători ai valorilor ce le posedă, era gata să parceleze locul cu anticul patrimoniu, şi să distrugă ce a mai rămas din Tyras pentru modeste locuinţi moderne. Cetatea veche se întinde azi şi 'n diferite curţi particulare.

S'au scos la iveală: cărămizi şi ţigle cu ştampile, toarte, grafite, vase de lut excelent arse şi de sticlă bine păstrate — multe din ele cu însemnari interesante, de oarece ne ajută la cunoaşterea vieţei publice şi particulare a coloniei greceşti. O parte din acest material, caşi din cetăţile ulterioare, se află depozitate într'un muzeu provizoriu la liceul de băieţi; altă se găseşte la muzeul de antichi-

---

[1] N. Iorga. „Chilia şi Cetatea Albă" Bucureşti 1899.

[2] „Les Bulgares à Cetatea Albă" Paris 1925.

[3] In diferite numere din B. C. M. Ist.

[4] In „Bulet. la M. J." Chişinău 1931, pp. 47—104

tăţi din Odesa; la începutul de muzeu din cetate; cîteva la sediul Comis. Monum. istorice din Chişinău; şi 'n fine s'au îmbogaţit şi unele colecţii particulare, aceia a d lui Nicorescu bănuim cea mai bogată.

Tyras a fost înfiinţată în a două jumătatea a sec. VII a. Cr. şi s'a desvoltat ca una din cele mai importante colonii prin relaţiile cu hinterlandul scitic şi cu marele centre economico-culturale: Milet Rhodos, Athena etc. Organizat după sistemul marilor oraşe din Grecia, cu senat din patru sute de membri, cu consiliu economic, era condus de un strateg şi un astynom, a cărui efigie apare pe numeroasele monede ce s'au pastrat. Justiţia era condusă de un Sinedrion, tribunalul bătrînilor oraşului.

Viaţa liniştită a cetăţii greceşti s'a scurs aproape şapte veacuri, pînă la 52 p. Cr., cînd cade sub stăpînirea romană. A doua formă de viaţă n'a schimbat prea mult aspectul oraşului, păstrîndu-şi încă autonomia.

Abia cu invaziile barbare începe o tristă epocă, de oarece, prin importanţa ei, a fost punctul de atracţie al diferitelor năvălitori şi stăpînitori, pe cînd alte cetăţi pontice s'au bucurat de o relativă linişte sub dominaţia bizantină. Goţi, Huni, Avari, Slavi, Cumani şi Pecenegi au trecut pe aici, după toate probabilităţile istorice. Bulgari, Tatari, Bizantini, Cazaci mai tîrziu, au stăpînit sigur oraşul, pînă cînd la finele sec. XIV se fixează aici domnia moldovenească. [1]) Incepe o eră de prosperitate, dela domnia lui Alexandru cel Bun şi care ţine întreg veacul XV; la 1484, sub Ştefan cel Mare, număra 20.000 locuitori. De atunci a fost mereu locuită; deşi căzută sub stăpînirea turcească, Cetatea Albă este un emporiu important la Marea Neagră. Abia pe timpul războaelor dintre Ruşi şi Turci decade enorm; la 1812 nu mai avea decît 4112 locuitori. Sub Ruşi şi-a revenit, crescînd mereu ca port şi oraş, pînă cînd revenind sub stăpînirea romînească la 1918, să-şi reçapete importanţa de... municipiu.

Resturile acestor civilizaţii s'au păstrat, cele mai vechi amestecate, cele mai noi bine dinstincte. Cetăţile succesive erau pe cale de dîrîmare. Datorită iniţiativei unor autorităţi locale şi mai ales Comisiei monum. ist. dela Chişinău, s'au restaurat o parte din zi-

---

1) Vezi şi Bogdan „Inscripţiile dela Cetatea Albă". Bucureşti 1908.

duri şi turnuri, s'au consolidat flancurile dinspre apă, aşa că vechea cetate moldovenească mai străjueşte încă drept mărturie a trecutului ei.

Incă pe vremea lui Alexandru cel Bun, pentru apărarea portului viu se întăreşte cetatea Moncastro, după denumirea genoveză — cum ne marturiseşte călătorul francez dela 1421 Guillebert de Lannoy. Pe timpul lui Ştefan cel Mare drumul comercial ce trecea pe aici capătă o importanţă exclusivă, dela închiderea altor căi spre Orient din cauza Turcilor, care tindeau să transforme Marea Neagră în loc otoman. Ştefan dă o serie de privilegii negustorilor din Levant, asiguraţi faţă de drumul primejdios pe uscat din Tartaria. Cetatea Albă, cum o vor denumi-o de acum Moldovenii, cîştigă un renume european prin starea ei înfloritoare economică, în cît Turcii consideră punctul capital al politicei lor expansioniste stăpînirea cetăţii. Pentru aceasta repetatele atacuri, pînă cînd Baiazid II o cucereşte la 1484, cu mari jertfe.

Ştefan cel Mare, nemîngăiat pînă la moarte de această perdere, o întărise puternic. S'a păstrat inscripţia porţii principale, făcută sau refăcută la 1476 sub pîrcălabii Herman şi Luca, de teama Turcilor. Pe aici se făcea comunicarea cetăţei cu oraşul printr'un pod mişcător astăzi inexistent, care se alipea zidului, cînd ameninţa primejdia. Poarta principală se evidenţiază şi azi, cu amintirea formelor medievale. Are două etaje înalte, laturile intrării susţinute de contraforţi puternici, poate cam grosieri. Etajul e susţinut de bolta ogivală cu trei arcade similare; pe laturi ambrazuri şi bastioane, de unde se putea face bătaia armelor în direcţia liniei şanţului.

Spre oraş cetatea e 'nconjurată de un val cu glacis defensiv. Dincolo e valea oraşului, dincoace un şanţ adînc de 14 metri, de aceiaşi lărgime peste tot şi sapat cu mare greutate în două straturi de calcar de mare. Şanţul mai este căptuşit pe ambele maluri cu ziduri de piatră. Cînd era nevoie, apa limanului acoperea şanţul, apărînd puternic cetatea şi spre uscat.

Prin poartă se pătrunde în prima curte, cea mai largă, dealungul căreia se păstrează: cîteva bastioane refăcute pe timpul dominaţiei turceşti, două grupe de ambrazuri pentru turnuri mari, un turn exagonal şi altul patrat; ruinele locuinţii comandantului, probabil pe vremea Ruşilor construită; în interior un minaret şi resturile giamiei turceşti, iar în faţă un turn patrat de provenienţă mol-

dovenească şi refăcut, cu mare greutate, în 1928. Fiind cel mai înalt din turnuri, el servea pentru supraveghere atît în interior, cît şi 'n afară. Cu ocazia reparaţiei s'au descoperit depozite de pulbere şi mei, depe timpul stăpînirei turceşti încă [1].

Acelaş turn avea menirea să apere şi intrarea spre curtea a doua, mai mică şi mai veche. Spre aceasta mai ducea încă un zid cu ambrazuri pornind din prima curte. Un zid mare crenelat despărţea curţile, care comunicau printr'o poartă boltită, ce va fi avut probabil două etaje. In curtea a doua se află de-alungul zidurilor resturile unei clădiri, probabil cazarmă, folosite pînă acum 70 ani în urmă. Pe marginea dreaptă zidul crenelat e prevăzut cu patru bastioane, cel de al treilea făcut de Petru Aron la 1454 pentru a fi înarmat cu tunuri; jos e flancat de un alt bastion. De altfel cea mai mare parte a acestor întărituri: ziduri, creneluri, bastioane, ambrazuri — a fost construită de Moldoveni în sec. XV; numai cîteva adaosuri aparţin epocii turceşti.

Ultima cetate din interior, cea mat mică şi mai veche, servea ca donjon, după adăugarea celorlalte două. Este bine pastrată, de plan dreptunghiular, avînd la colţuri cîte un turn etajat. Cel mai bine pastrat e turnul din colţul stîng, care servea de temniţă; are o boltă ogivală. In interior cetăţuea are resturi de clădiri, dintre care s'a mai pastrat absida paraclisului în păretele de est. In colţul vestic se află o pivniţă cu boltă ogivală, sigur practicată mai tîrziu. Deşi s'au găsit aici multe obiecte de provenienţă modernă, ca monede moldoveneşti, origina cetăţuei poate fi mult mai veche.

De aici începe limanul Nistrului, care se'ntinde pe largă suprafaţă. Cetatea e aparată de zidul ce'mprejmueşte cele două cetăţi, caşi de-un al doilea, pastrat pe jumătate din lupta continuă cu valurile, care bat şi rod cu încăpăţinare această strajă de civilizaţie, astăzi căzută din gloria ei de odinioară. Călătorul, atras de amintirea trecutului sau vizitatorul singuratec, pornit spre reverii fantastice — nu-şi va pierde vremea în zadar, ostenindu-se pînă la acest punct de frontieră a două lumi.

* * *

[1]) P. Nicorescu. „Lucrări de consolidare şi restaurare la Cetatea Albă" în „Bul. Com. Mon. Ist." Chişinău 1931, pp. 115—128.

De Cetatea Albă a fost strîns legată şi istoria vecinei ei depe Dunăre, cetatea *Chilia*. Viaţa acestui important centru economic, pe vremea lui Ştefan cel Mare aproape cît şi Cetatea Albă, este cunoscută din documente. Aşezarea ei însă n'a putut fi definitiv precizată pînă azi. E vorba bine'nţăles de Chilia nouă depe malul nordic al Dunării, căci Chilia veche dobrogeană nu pare atît de veche cum îi este numele.

Chilia e cunoscută în istorie la început sub numele de Lycostom, denumire antică a gurei braţului Dunării de nord — legătură pe care o face Cantemir cel dintăi [1]). In veacul XII se aminteşte aici de un castel bizantin, unde la 1274 este exilat patriarhul Iosif de împăratul Mihail Paleologu. In veacul următor apar aici nu numai negustori, dar şi autorităţi genoveze, cărora probabil Bizantinii vor fi zălogit Chilia, după explicaţia lui Miron Costin. De pe atunci va fi datat „cetatea cea mare" — genoveză, — spre deosebire de „cea mică" construită de Ştefan cel Mare, cum credea cronicarul însuşi [2]).

Aproape în acelaş timp cu Cetatea Albă cade şi Chilia sub stăpînirea romînească, ea sub domnul Munteniei, care se fixează aici pe la finele veacului XIV. Cetatea a fost întărită şi de Sigismund al Ungariei pe la 1397, dela care fapt datează probabil pretenţiile regilor unguri, reprezentaţi prin garnizoane locale. In timpul luptelor dintre urmaşii lui Mircea cel Mare, Chilia cade şi sub stăpînirea Moldovei; dar Petru Aron o cedează din nou Ungurilor, de frica Turcilor. Lui Ştefan i-a fost dat s'o alăture Moldovei în împrejurările tragice cunoscute şi să-i dea o înflorire economică, ce-a atras şi mai mult pofta Turcilor. Cu puţin înaintea căderii Cetăţii Albe Baiazid II cuprinde Chilia, care va împărtăşi de acum aceiaşi soartă ca şi surata ei de pe Liman.

Domnii Moldovei nu s'au împacat toţi cu această perdere; cei mai viteji au încercat recucerirea ei dela Turci. Petru Rareş la 1538, cu rezultat complect defavorabil, căci a perdut şi altă cetate; Aron Tiranul cu oarecari şanse, avînd sprijinul Cazacilor — dar cu acelaş rezultat. Vasile Lupu e stăpînul cetăţii sub formă paşnică; el zideşte aici biserica Sf. Neculai, pe ruinele alteia mai vechi dela Ştefan cel Mare, cum a dovedit definitiv pr. Albu Antonie într'o lucrare

---

[1]) „Descriptio Moldaviae" pp. 3—4, 7—9.
[2]) In „Cartea pentru descălicatul dintăi", Letopiseţe, I, pp. 69—70.

ce-o păstrez în manuscris. Incă din a doua jumătate a sec. XVIII Ruşii încalcă Chilia, pe care o stăpînesc efectiv dela 1806 pînă la 1918, cu întreruperea moldovenească 1856—1878.

Urmele importantei cetăţi s'au şters din memoria localnicilor, locul precis unde a fost rîdicată nu se poate determina. In actuala Chilia Nouă, la 100 m. de biserica Sf. Neculai, pe malul stîng al Dunării se aflä o rîdicătură de pămînt, considerată ca cetatea lui Ştefan cel Mare [1]. Suprafaţa e de aproape un hectar, deci destul de mare; iar vecinătatea apei era strict necesară pentru o cetate.

Mai cunoscută e cetatea de pămînt de provenienţă turcească. Are o suprafaţă de 10 ha., de formă patrată, cu laturi de circa 300 metri, la fiecare colţ cu cîte un bastion, întărit ca o redută pentru tunuri. Obstacolul e format dintr'un şanţ ce se umplea cu apă la nevoe; spre Dunăre apare şi zidărie; spre exterior are două porţi. Şi această cetate se'nchină dispariţiei.

Cele două cetăţi de glorie politică, prin valorile lor economice, cu faima relaţiilor pînă'n China şi Atlantic, stau astăzi mute. Ele aparţin însă trecutului Basarabiei, prin care această provincie se poate justifica mai mult ca prin oricare alte urme.

P. Constantinescu-Iaşi

NORII

de **Vasile Laşcu**

E 'ntunecime, şi agale
Se scurge viaţa, plângător,
Când nori de plumb din zare 'n zare
Cuprind albastrul rotitor.

Iar, când departe zarea duce
Zefirul blând 'ncetişor,
Atunci întinsul cer străluce,
Şi-i calm, senin şi 'nălţător.

Trad. **V. Ştefănescu**

---

[1]) General Panaitescu în „B. C. M. Ist." Chişinău 1924, p. 108.

Răspântia

Intr'o dimineață sură de Noembrie, Daria și Costea Adabir și-au lăsat în voia Domnului și în îngrijirea unei rude bătrâne îndestulată lor gospodărie de țară și au plecat la oraș. Traiul rău ce-l duceau alături de părinții adoptivi a lui Costea, ce-i amenințau pe deasupra și cu dezmoștenirea, i-a făcut să se abată tineri și fără experiență de la drumul neted pe care porniseră.

In ajunul plecării după ce ceasuri dearândul au cutreerat ulițele satului frământați de nesiguranță, s'au întors odată cu seara acasă hotărîți și cu ochii plini de singurătatea ruginie a câmpurilor, pe care nu aveau se le mai vadă.

Daria și-a petrecut noaptea urmărind nălucile ce se desprindeau din întuneric. In clipa plecării și-a făcut o cruce mare și-a rotit îndelung privirea prin odae. Bărbatu-său a prins-o înduioșat de mână:

— Nu ți-e inima la plecat... Darunea?

Daria și-a lipit obrazul de obrazul lui, cuprinzându-l pe după umeri și mai mult a oftat de cât a spus:

— Haidem!..

Și au pornit amândoi dealungul grădinilor pustii și prin pădurea de fagi fără să se mai uite în urmă. Costea ducea un cufăraș de lemn; Daria un bagaj cu mult mai greu în suflet.

Din satul lor Cuhureștii de sus au mers pe jos vre-o 2 km. până la halta Cusălăuca, iar de acolo până la Chișinău au mers cu trenul. Ploua mărunt când au ajuns. Și descurajarea i-a și cuprins.

La vre-o săptămână Daria, femee pricepută cu două clase de liceu a intrat lucrătoare la Regie, deși ei ar fi vrut să muncească la un loc, să nu se despartă. Bărbatul umbla toată ziua pe la oficiul de plasare și pe la autorități căutând de lucru. Se întorcea seara obosit și preocupat. Cuprindea în palme chipul frumos și îngrijorat al femeii:

— Nimic, nevastă!..

Ea prindea să-l încurajeze:

Mai aşteaptă Costea.. Ai acte bune şi carte destulă. Nu se poate să nu răzbeşti...

Intr'o zi îi arătă o scrisoare:

Şi pe Mitea îl bate gândul, să vie aici. Veţi sfătui împreună, ce-i de făcut.

De la un timp i se păru Dariei, că bărbatul ei îşi cam luase grija de serviciu. Şi ocolea răspunsul ori de câte ori îl lua la discusut. Cutreera toată ziua, împins de o bolnavă curiozitate parcă, străzile şi cârciumile oraşului. Venea târziu acasă.

— M'am întâlnit cu Gheorghe Ungureanu din Cuhureştii de Jos. Şi-a adus fata cee mare la şcoala normală...

Sau:

— M'am împrietenit cu un agent de la Chestură. Tare de treabă băiat... Numai ce m'am despărţit de el...

Mai apoi Daria bagă de seamă că bărbatul ei avea şi bani mulţi la el. Se înoise cu haine scumpe. Zilnic în urmă îi aducea şi ei găteli şi bunătăţi. Şi nu te privea ca altădată drept în faţă, ci strecura lumini piezişe pe sub pleoape. Daria se trudea, să-i pătrundă adâncul inimei şi nu reuşea. Iar când o copleşea o neînţeleasă teamă, se apropia sfioasă:

— Să ne întoarcem la ţară, Costea...

Şi căuta cum putea mai bine să-i evoce viaţa de acolo. Cerdacul înalt de jurîmprejurul casei de unde se vedea curtea decedatului boer Bogdan, cimitirul şi departe, departe troiţa de la răscruce. Apoi livada lor ce cobora până în malul iazului.. Stupii de albine, găina boghetă ce-i ciugulea graunţele din palmă. Lanurile de porumb crescuţi în vara din urmă cât dânşii de înalţi. Straturile de gherghine şi de vazdoage de sub geam...

El o asculta cu ochii închişi, fără să o întrerupă.

Daria se pleca atunci peste umărul lui cu linguşiri femenine

— Nu mă mai iubeşti, Costeo!..

— Fii femee cuminte, o mustra el rugător, aşa cum ai fost până acum. Şi nu mă iscodi...

Apoi după o clipă de ezitare:

— Că n'am ce-ţi spune...

Şi dezmierdarea albastră a ochilor lui izbutea să o liniştească pentru câtăva vreme.

Când îşi văzu fratele ea i-a povestit tot ce ştia. Şi Mitea a înţeles şi mai mult de cât îi povestise ea.

— A încăput se vede pe mâna unor spioni, cari vor să-l facă să-şi vândă ţara.

Daria a încremenit, când frate-său cu atâta brutală exactitate venea să-i întărească presupunerile. N'a băgat de seamă nici cum Mitea mai apoi a mângâiat-o cu vorbe de nădejde, nici când a plecat după ce-i zdruncinase cea din urmă credinţă.

După amiază a avut cu bărbatul ei o discuţie apinsă. I-a aruncat în faţă bănuelile ca o realitate ce nu mai putea fi tăgăduită.

— Nu înţelegi că ocna te aşteaptă? Că ne faci neamul de râs? Ce au să zică ai noştri!

Femeea blândă şi duioasă dispăruse. Fu aspră şi categorică: sau se întorc împreună la gospodăria lor, sau ea se duce la Nicolaeni la mama ei.

Costea a păstrat aceiaşi tăcere echivocă. Numai când i s-a părut că e prea grea cumpăna în care îl punea nevastă-sa, şi-a cuprins capul în mâni şi a stat câte-va clipe ca absorbit de un calcul: Ce era de făcut! Nu ştia nici el singur. Graba cu care ea îşi mărturisise lui frate-său bănuelile, dovedea că el nu s'ar fi putut bizui pe dânsa. Şi apoi femeile sunt vorbăreţe şi pline de curiozitate... L'ar fi urmărit poate... L'ar fi stingherit. Nu, nu... mai bine era să tacă deocamdată... Ori ce s'ar fi întâmplat... Şi i-a spus, fără să se uite la ea:

Du-te Daria... E mai bine aşa!.. Dacă am ajuns noi să nu mai avem încredere unul într'altul...

Apoi cu ochii la geamul pe care se lipea amurgul:

— Un lucru să ştii... Cine-i cu învinuirea e şi cu păcatul...

Pe daria răspunsurile lui ocolite au întărâtat-o şi mai mult. In aceiaşi noapte a şi plecat. La gară s'a dus cu Mitea. Ger aprig... Mergeau unul lângă altul, fratele susţinându-şi sora. Totul era alb în jurul lor. De sus din strada Viilor au coborât la vale spre grădina Soborului. In mijlocul copacilor festonaţi de zăpadă, măreaţa cruce de aur din vârful Catedralei strălucia în bătaia lunii şi dedesubtul ei evanghelicele cuvinte: Doamne iubit-am lăcaşul unde sălăslueşte slava Ta *se reliefau impresionant pe fondul alb.*

Sora şi fratele s'au închinat adânc.

— Poate nu e atât de vinovat precum îl credeam. Ai auzit şi tu cum se văicăra într'una: „Frate Mitea, frate Mitea... Mare foc pe capul meu...“ Ce însemna desnădejdea aceea?.. Oricum când e vorba de ţara ta Daria, nu-i aşa? Nu trebue să te atingă nici măcar umbra vre-unei bănueli...

Daria plângea încetişor frământând în dinţi colţul batistei.

— Săraca de tine... cum suferi... N'am să mă las nici în ruptul capului până n'oi afla ce-i cu dânsul. Numai să nu bage de seamă şi să se ascundă de mine.

— De ce-a primit banii, dacă nu-i vinovat? insista ea.

— Ştiu şi eu? Să le capete încrederea poate... Şi în urmă să-i denunţe...

Daria se opri din mers şi scutură tare braţul băiatului:

— Nu fii copil... Un òm cu conştiinţa clară nu tace, frate, se apără... Tu ştii cât de mult şi-a iubit tata neamul şi cât a suferit din pricina asta...

Tatăl Dariei preot de ţară după ce păstorise o viaţă întreagă cu credinţă, a murit amărât de suferinţele românilor transnistrieni, mai ales că nu reuşise să aducă lângă el pe fata cea mai mare măritată cu un moldovan de peste Nistru.

— Ceilalţi doi fraţi ai noştri — şi amintirea lor îi însenină o clipă chipul — ştii de asemeni cu câtă dragoste îşi fac datoria unul la regimentul 40 Obuziere în Transilvania, altul aici la straja Nistrului. Tu abia aştepţi primăvara să te încorporezi... Şi el tace când îi strig în faţă că-i un trădător? Dacă-i curat la suflet de ce nu se dezvinovăţeşte? Că doar nevasta lui sânt...

Apoi exasperată de un gând:

— Şi banii... banii... de unde-i are?

Daria s'a suit în tren adânc tulburată şi nerăbdătoare se plece. Ar fi vrut să pornească vagoanele din propria ei putere. Fiindcă ferigele de ghiaţă de pe geamul compartimentului nu-i îngăduiau, să-şi mai vadă odată fratele prin vălmăsagul omenesc de pe peron îşi făcu cu gura o gaură de lumină. Dar gara dispărea acum din faţa trenului în mişcare şi Chişinăul luminat în noapte cădea spre bariera Visternicenilor, că o nesfârşită pânză de borangic bătută în fluturi de aur.

. . . .

După o lună gazetele anunţau descoperirea unui cuib de spioni periculoşi datorită dostoiniciei şi curajului lui Costea Adabir. Şi el căzuse alături de doi poliţişti cu şira spinării zdrobită de gloanţele comuniştilor baricadaţi în casă.

Dus la spital a mai spus doctorului:

— Nevasta m'a crezut un trădător. Era gata, gata să-mi încurce treburile... Ah! daţi-mi, vă rog, ceva să nu mă mai doară... Doamne Dumnezeule!..

— Dar unde ţi-e nevastă? îl întreba mişcat doctorul?

— Nu ştiu...

Şi prindea, să aiureze. In frigurile agoniei o revedea mereu pe Daria lui aşa cum o văzuse întâia oară în port naţional, venind la horă cu alte fete pe aleea cu salcâmi înfloriţi într'o primăvară...

Daria nu l-a mai găsit în viaţă.

A plâns, l-a strigat pe nume duios ca în vremile logodnei, a sărutat pleoapele de plumb, gura din colţul căreia se prelingea o dâră vânătă de sânge.

In ziua înmormântării — zi senină de Martie cu suviţe de apă dealungul străzilor şi cu suflări primăvăratice prin copacii cimitirului — când cele trei sicrie erau gata să fie coborâte în trei gropi surori şi un reprezentant oficial cu glasul copleşit de emoţie îşi termina cuvântarea:

„Ţara vă rămâne recunoscătoare, vitejilor... Să vă fie somnul veşnic tot atât de liniştit pe cât de mare v'a fost jertfa...“

Daria cu broboada neagră trasă pe ochi, cu mişcări domoale, s'a lăsat în genunchi, a scos din batista cu tivitură neagră două inele late de argint, a desfăcut mânele mortului şi i-a trecut una în degetul inelar, lângă verigheta de cununie; iar pe cealaltă şi-a pus-o ei. Şi a murmurat numai pentru ei rar şi rugător:

— Iartă-mă Costea

S'a ridicat apoi şi, ceremonialul mortuar terminat, fără nici o sovăire — conform datinei, ca să aibă mortul tihnă pe cealaltă lume — a aruncat ceidintâi pumni de ţărână peste cosciugul acoperit cu ghiocei culeşi din pădurea lor de la Cuhureşti.

Seara Daria era tot lângă mormânt cu ochi uscaţi cu sufletul pustiit...

Elena Vasiliu—Hasnaş

Cântece populare rusești

TACI, DORULE, TACI.

Durere și dor. Nădejdea s'a stins.
Sânt singură. Urâtul mă'nghite.
In liniștea nopții s'aude un plâns.
E plânsul iubirii zdrobite...

Taci, dorule, taci.
Lasă rana să se prindă.
Zădarnic cerci și faci
Iubirea stinsă să s'aprindă.

S'adorm pe veci, să uit de toate
E cea din urm'-a mea dorință...
Viața grea, cu chinuri necurmate,
Aşi părăsi-o fără de căință.

Taci, dorule, taci

. . . .

TROICA

Troica sprinten drum își face
Prin nămeții de argint,
Luna razele-și desface
O pereche luminând.

El îi spune dulci cuvinte,
O privește mângâios;
Ea'n tăcere-și toarce'n minte
Firul dragostei duios.

*

Și așa de vis furată
Tot 'nainte ea zbura;
Se trezește dar de-odată
Că-i sărută gura sa...

Petrecut-au noaptea'ntreagă...
Soarele a răsărit.
Troica noastră, troica dragă
Inspre casă a pornit.

*

Dar acuma roi de gânduri:
Fericirea nu-i un vis?
Ale dragostei avânturi
Nu sfârșesc într'un abis?

Aida, troica, te grăbește
Prin nămeții de argint.
Soarele de sus lucește,
Cea pereche mângâind.

20 Oct. 1927.

Trad. **Pan. Halippa**

O carte de judecată de acum 134[1]) de ani

Originalul se găseşte în posesiunea d-lui N. Dombrovschi, magistrat din Botoşani.

Prin îngrijirea d-lui Artur Gorovei, membru corespondent al Academiei Române, interesantul document a fost publicat în „Pandectele Române", 1931, partea IV, pag. 89—94, întovărăşit de oarecari însemnări istorice şi de unele consideraţii juridice.

Forma lui externă, d-l Garovei ni-o descrie după cum urmează:

„O hârtie groasă, cu două mărci de fabrică: pe o jumătate „de coală este o coroană cu cinci ramuri, deasupra literilor la„tine B şi V, iar dedesuptul acestora, între ele, litera C, şi pe „cealaltă jumătate de coală, marca o formează trei semiluni, din „ce în ce mai mici, una lângă alta, în sensul lăţimei coalei. Fie„care coală are lăţime de 720 milimetri şi o lungime de 493, şase „coli, de aceeaş dimensiune, sunt lipite cap la cap, aşa că scă„zând porţiunile de hârtie intrate la lipitură, documentul are o lungime totală de 2 metri şi 84 centimetri".

Este o „carte de giudecată" rostită în August 1798 de Divan şi întărită la 22 August 1798 de Alexandru Ion Kalimah, Domn ţării Moldovei.

Indemnaţi de ideia de a scoate la iveală stări economice, pretenţiuni de părţi prigonitoare şi mai ales norme de drept, formale şi materiale, din acea vreme, vom cerceta în amănunt cuprinsul acestei vechi hotărîri judecătoreşti.

*

Acum 170 de ani, moare în târgul Botoşani „neguţătorul" Manoli, lăsând pe urma lui doi feciori: unul, mai mare, Iordache, şi al doilea, mai mic, Costandin, şatrar, precum şi o însemnată avere — dovadă că pe atunci negustorilor nu le mergea aşa de rău.

---

1) Socotiţi dela data rostirii Divanului: 1798 (rectificat din 1794).

Iată averea:

I. *In târgul Botoşani:*

A. Un rând de case;

B. 4 dugheni cu locul lor, dintre cari 3 mari şi 1 mai mică;

C. 3 locuri şi anume:

a) Un loc de grădină, cumpărat dela Iordache Şoltuzul, în mărime, în curmeziş, de 8 stânjeni şi megieşindu-se cu Căpitanul Iani;

b) Un loc aflat pe strada Sf. Gheorghe [„uliţa lui sveti Gheorghe"], în mărime, în curmeziş, de $5^1/_2$ stînjeni; şi

c) Un loc, cumpărat dela Ilie Culie, în mărime, în curmeziş, de 5 stânjeni.

II. *In alte părţi ale ţării:*

1. A patra parte din moşia *Alcidariul* din ţinutul Soroca;
2. A patra parte din moşia *Miţova,* tot din ţinutul Soroca;
3. Moşia *Păpăuţii* din ţinutul Botoşani, megieşită din sus cu Ruşenii Izmănoaei având un *heleşteu* zis *din Sătna*;
4. Parte din moşia *Petreştii* din ţinutul Hârlău, pe Jijia;
5. Moşia *Prilipcea* din ţinutul Cernăuţii, din Bucovina [„Cordon"], pe apa Nistrului, megieşită din sus cu Zvinecea Necului şi din jos cu Babini, aflându-se pe ea 2 păduri, una mare şi alta mică, aceasta megieşită cu Babini, şi o *apă* zisă *Isvoarele,* plus „gospodărie" [casă cu sobe, grajdiu, grădină, stupi, vite, etc.];
6. O *vie* la Copou, megieşită din deal cu via logofetesei Răzoaei, iar din vale cu o livadă, având spre deal un loc [„lan"] sterp.

*

Feciorii lui Manoli, „ca nişte răi şi îndărătnici", cum îi numeşte însăşi cartea de judecată, încă de prin anul 1763[1]) s'au dedat la „multe pricini şi judecăţi pentru cliromonia părintească".

Abea la 11 Octombrie 1783, ajung să facă la Iaşi [„Ieşi"], prin bună învoeală, împărţala următoare:

A. *„Partea lui Iordache, fratele cel mai mare":*

1. „Giumătate din moşia Păpăuţii... partea de gios" [II, 3];
2. „Partea din moşia Petreşti.. câtă se va alege" [II, 4];
3. „Giumătate din moşia Prilipcea... partea de sus" [II, 5];

[1]) după d-l Gorovei.

4. „Giumătate viea dela Copou, partea dela vale“ [II, 6];
5. „Două dugheni,.. una mare şi una mai mică... cu locul „lor“ [I, B];
6. „Locul de „grădină“ [I, C, a];
B. „*Partea lui Costandin, fratele cel mai mic*“.
1. „A patra parte din moşia Alcidar“ [II, 1];
2. „A parta parte din mosia Miţova“ [II, 2];
3. „Giumătate din moşia Păpăuţii... partea din sus“ [II, 3];
4. „Giumătate din moşia Prilipcea... partea din gios“ [II, 5];
5. „Giumătate viea dela Copou... partea dela deal“ [II, 6];
6. „Două dugheni mari... cu locul lor“ [I, B];
7. „Două locuri“ [I, C, b, c];
C. *In stăpânire comună:*
„Heleşteul din Sânta“ [II, 3];
„Pădurea cea mare“, „pădurea cea mică“, „apa Isvoarele“ de pe moşia Prilipcea [II, 5];

D. In sfârşit, cu privire la „*casele părinteşti din Botoşani*“ [I, A] ei se învoesc:

„...să se strâge la mezat, şi după preţul cel mai de pe „urmă ce va eşi, se dă protie lui Costandin, ca să întoarcă „banii pe giumătate lui Iordache şi să rămâie casele cu locul lor „la stăpânirea lui, iar de nu va vrea Costandin ca să dea banii, „să dea Iordache lui Costandin şi să rămâie casele la a lui stă„pânire; iar când niciunul nu va vrea ca să dea banii să ia ca„sele, atuncea se vor vinde la muşteriul ce va fi, şi banii se vor „da pe jumătate unuia şi pe jumătate altuia“.

Lui Costandin i se dă şi carte domnească pe părţile sale.

După patru ani, însă, Costandin iar înfăţişează la Divan jalubă asupra lui Iordache.

Divanul dă cartea de judecată din 15 Mai 1787, prin care hotărăşte să se respecte învoeala dela Iaşi.

Mai mult, la 15 Mai 1787, dau amândoi în scris mulţămire pe această carte [„însuş ei scriu că cu bună voie şi primirea lor s'a făcut“].

Şi totuşi, după şapte ani, Costandin iar se jălue la Divan asupra lui Iordache, urmărind a preface toate socotelile dintre dânşii, deşi, încă dela 22 Iunie 1784, ei se răfuiseră deplin, dându-şi unul altuia „scrisori de exoflisire“.

*

Cercetarea pricinii fu rânduită, ca de obicei, la „svânta Mitropolie".

Nedând rezultat procedura orală, s'a recurs — caz rar — la procedura scrisă.

„...văzându-se o necontenită pricină între dânşii şi nepotri-
„vire cererilor şi a răspunsurilor unuia către altul şi pentru ca
„să nu mai adaoge şi de acum înainte asemenea prefaceri la
„zisele lor, s'au îndatorit amândoi ca să-şi dea în scris *cererile*
„şi *răspunsurile* la pricinile ce au între dânşii şi să scoată de
„faţă şi toate scrisorile ce vor fi având".

Astfel, Costandin a formulat faţă de Iordache nu mai puţin de 20 capete de cerere. [„ponturi"] iar Iordache faţă de Costandin, nu mai puţin de 24. S'au formulat în total 44 capete de cerere.

S'au dat şi un număr egal de răspunsuri.

Au fost, deci, la un loc, nu mai puţin de 88 cereri şi răspunsuri.

O primă observaţie. Procese grele, prin complexitatea lor, erau şi în acea vreme, cu 134 de ani înapoi. Aveau şi atunci judecătorii de lucru, mai ales când ştiut este că lipseau multe din cele ce înlesnesc azi judecata. A concepta o hotărâre pe o hârtie în suprafaţă de peste 4 metri patraţi [exact: 4 m. p. 2595]—16 coli din ziua de azi [64 pagini, aproape o carte], transcriind-o de atâtea ori până ce reuşeşti a-i da cuvenita formă definitivă, nu este lucru uşor, când n'ai la îndămână, ca azi, minunatul ajutor al dactilografiei. Şi totuşi bătrânii nostri înaintaşi nu s'au dat în lături dela o astfel de trudă.

A doua observaţie. Cererile lui Costandin, ca pârâş, seamănă cu „cererea de chemare în judecată" de azi; cererile lui Iordache, ca pârât, seamănă cu „cererea reconvenţională".

Procedura aceasta scrisă impusă de Divan celor două părţi prigonitoare aduce de minune cu procedura accelerării din vremea noastră, dela 1925. „Cererile scrise", la cari a fost îndatorit Costandin, nu sunt de cât desvoltarea, sub formă de adevărate memorii — concluziuni scrise anticipate — pe care, după legea din 1925. reclamantul era obligat s-o dea acţiunii. „Răspunsurile scrise". la cari a fost îndatorit Iordache, nu sunt de cât desvoltarea — în aceiaş măsură — a întâmpinării din zisa noastră lege.

Justificarea dată atunci de Divan procedurii scrise este perfect aplicabilă şi azi: „văzându-se „*o necontenită... nepotrivire* a „cererilor şi răspunsurilor unuia cătră altul"... „pentru ca să nu „mai adauge şi de acuma înainte asemesea *prefaceri* la zisele lor" [deosebire între oralitate şi scriptică].

In faţa unei asemenea justificări a scripticei, este de regretat întoarcerea cu mulţi paşi îndărăpt spre oralitate, care s'a făcut prin modificarea dela 1929 a procedurii noastre accelerate.

A treia observaţie. Divanul nu s'a mulţumit numai să impună lui Costandin şi Iordache să-şi arate în scris cererile şi răspunsurile, ci s'a gândit şi la *dovezi*, la documentare.

I-a îndatorat pe amândoi şi la „osebit zapis, că cel care nu „va arăta *scrisorile* sale, să rămâie răsuflate şi să nu se ţie în „seamă".

Să vedem acum parte din cererile şi răspunsurile celor două părţi prigonitoare şi în special în ce mod le-a judecat Divanul.

*

I. Câteva din „*cererile lui Costandin*":

La No. 1, Costandin cere lui Iordache să-i plătească tot venitul dela „a patra parte din moşia Alcidar" şi „a patra parte din moşia Miţova", sub cuvânt că nu le-ar fi stăpânit din pricină că nu i-a dat scrisorile, şi, neavându-le, nu le-a putut hotărî, ca să le ia în stăpânire".

In răspunsul său, Iordache arată:

a) „Stăpânire a avut şi are" Costandin pe numitele părţi de moşii;

b) Aceste părţi de moşii sunt „hotărîte şi stâlpite";

c) Reţine scrisorile lor, fiindcă şi Costandin reţine „scrisorile moşiei sale Petreşti".

Divanul, constatând că într'adevăr Costandin a stăpânit şi stăpâneşte părţile sale din moşiile Alcidar şi Miţova, „şi le-a luat venitul", respinge ca nefondat acest capăt de cerere, iar în ce priveşte scrisorile, hotărăşte să-şi dea unul altuia acele scrisori, *ceea ce împricinaţii şi fac chiar înaintea judecăţii.* Se vede că pe atunci împricinaţii arătau mai multă supunere hotărîrilor judecătoreşti: odată hotărît într'un fel, executau imediat. Pe atunci nu simţise justiţia nevoia de a inventa, ca să fie ascultată,

procedeul daunelor cominatorii: cutare sumă de lei pe fiecare zi de întârziere. Oamenii vechi aveau mai mult obraz; modernii suportă greu numai loviturile la pungă.

*

La No. 3, Costandin cere să-l despăgubească Iordache pentru 800 capete de vite, cari i ar fi perit din pricină că acesta nu le-ar fi primit la adăpătoarea iazului depe moşia Păpăuţii.

In răspuns, Iordache arată: „...Costandin şi-a vândut unor „neguţători venitul părţii sale din zisa moşie; după vânzare „şi-ar fi adus epele pe moşie şi neguţătorii nu le-ar fi îngăduit“; el i-a primit epele pe partea sa, însă „i-ar fi zis să nu adape, fiind adăpătoarea oilor“.

Divanul, considerând că „*dreptatea* nu-l învinovăţeşte pe „Iordache“, „stăpân fiind moşiei sale“, respinge ca nefondat acest capăt de cerere [„arătarea lui Costandin fiind fără niciun cuvânt“.

*

La No. 5, Costandin cere dela Iordache în prim rând „socoteală curată de datoriile ce a arătat că a plătit părintăşti“.

In răspunsul său, Iordache invoacă autoritatea lucrului judecat prin cartea de judecată a Divanului din 15 Iulie 1787, rostită, asupra acestei chestiuni, pe baza scrisorilor de exoflisire schimbate între dînşii la 22 Iunie 1784.

Divanul primeşte apărarea lui Iordache, considerând că, dacă sama datoriilor părinteşti Costandin „a primit-o de bună „atuncia, nu rămâne acum a-i mai da Iordache altă samă“.

*

La No. 9, Costandin cere să-i plătească Iordache 100 lei cheltuiţi de dânsul cu grajdiul, grădina, sobele şi altele depe lângă casa dela Prilipcea, din a cărei stăpânire a fost scos.

In răspuns, Iordache tăgădueşte cvantumul cheltuelii, iar în ce priveşte dreptul de proprietate asupra casei, invoacă autoritatea lucrului judecat prin hotărîrea dată de Kraiscomisarul din Cernăuţi în anul 1788.

In lipsă de dovadă asupra cvantumului cheltuelii, Divanul, *apreciind*, reduce la jumătate pretenţiunea lui Costantin.

*

La No. 16, Costandin cere să-i plătească Iordache 1948 lei cheltuiţi de dânsul cu meremetul caselor din Botoşani.

In răspunsul său, Iordache invoacă o *dovadă*, opunând şi o *cerere reconvenţională.*

Dovada — un fel de *anchetă în futurum* din dreptul actual — constă în „mărturia de cercetare şi preţeluire a vornicilor de „Botoşani din 23 Martie 1797", după care cheltueala cu meremetul se ridică numai la suma de 737 lei şi 84 bani.

Cererea reconvenţională cuprinde „chiria caselor, partea sa „pe jumătate, în 14 ani ce ar fi şăzut într'însele, cum şi venitul „unei livezi iarăş pe jumătate partea sa".

Divanul admite în parte cererea lui Costandin şi respinge în totul cererea lui Iordache, pentru consideraţiunile următoare:

a) In ce priveşte cererea lui Costandin: „...s'au *dovedit* 737 „lei şi 84 bani, şi mai mult nu poate să încarce Costandin".

b) In ce priveşte cererea lui Iordache: „...nu s'a găsit cu „cale să-i plătească Costandin chiria, cum şi pentru roada li- „vezii,... fiind-că, dela cea de pe urmă împărţeală ce a fost între „dânşii... s'a stricat şi pacea, şi, în vremea răzmeriţei, de n'ar fi „purtat de grijă Costandin casei şi livezii, trebuia să se strice „şi să se risipească, după cum s'a întâmplat şi la alţii...".

Pentru aceste consideraţiuni, Divanul hotărăşte ca Iordache să i plătească lui Costandin jumătate din cheltueala meremetului — *dovedită* (368 lei).

*

La No. 18, Costandin cere lui Iordache să aducă la împărtală „nişte cărţi părinţeşti, un hronograf şi altă carte, precum şi „nişte argintării".

In răspuns, Iordache recunoaşte „două cărţi şi argintărie 4 „linguri şi un pahar", dar cere şi el lui Costandin să aduce la împărţală „o ladă cu nişte cărţi şi alte lucruri părinteşti, aşter- „nuturi şi nişte mărunţisuri".

La No. 19, Costandin cere să-i înapoieze Iordache „15 ocă de ceară ce i-a dat împrumut".

In răspunsul său, Iordache cere să-i înapoeze Costandin „40 vedre de vin ce i-a luat în două tomni".

Ambele serii de pretenţiuni reciproce Divanul le soluţionează prin *compensare.*

*

II. In ce priveşte *„cererile lui Iordache“* :

La No. 4, Iordache cere dala Costandin parte pe jumătate din banii depe stupii dela Prilipcea, vînduţi de acesta, deşi stăpâni erau amândoi.

In răspuns, Costandin arată că şi-a vândut numai partea sa.

Un considerent al Divanului cu privire la acest capăt de cerere vădeşte care din cei doi fraţi prigonitori era mai „rău şi îndărătnic“. Iată considerentul: „...ce încă mai vârtos, în urmă „la 1785, a avut el şi giudecată cu frate-său Costandin la Cer„năuţi, acolo unde este şi moşia, în care giudecată, până şi pen„tru nişte *găini* şi *pui* l-au pârît pe Costandin, şi pentru stupi... „nicio cerere n'a făcut...“.

Cererea este respinsă ca făcută „fără nici un cuvânt“.

De alt-fel, din cele 24 cereri formulate de Iordache, pentru multe, de către Divan, „nu i sa dat nicio ascultare“, ca fiind „pentru nişte mărunţişuri şi pricini fără niciun cuvânt şi cu to„tul răsuflate“.

*

Documentul analizat mai sus prezintă încă, şi cu deosebire interes prin începutul şi sfârşitul său.

La început el este învestit cu *întărirea* domnească, un fel de *formulă executorie* din dreptul actual, care merită să fie transcrisă în întregime.

„Noi, Alexandru Ion Kalimah Voevod cu mila lui Dumne„zeu Domn ţării Moldovei.

„Cetindu-se această carte deg iudecată înainte Domniei Mele „s'au văzut cercetare ce preasfinţia sa părintele Mitropolitul, „dinpreună cu dumnealor boerii, prea cu amăruntul au făcut „asupra acestii pricini, din care vederat s'au înţeles că bine şi „*după dreptate* au giudecat. Pentru aceea deci şi Domniea mea „tot asemenea hotărîm ca întocmai după cum mai gios prin „această carte se cuprinde, să se urmeze, întărindu-o şi cu a „noastră domnească pecete, 1798 August 22“.

Iată, în sfârşit, şi sfârşitul acestui document.

După ce se lămureşte că el este menit a stânge pe viitor orice pricină din trecut între fraţii Iordache şi Costandin Manoli, că în vederea aceasta s'au *rupt* şi toate *scrisorile* „netrebnice şi pricinuitoare de neodihnă“, urmează sancţiunea: drastică, semn al vremurilor de acum 134 de ani.

„...*oricare dintre dânşii*, după această în sfârşit hotărîre, *se* „*va mai ridica cu pâră asupra celuilalt*, ori cu niscai hârtii până „la cea mai mică, care şi acum la giudecată nu le vor fi scos „şi acele, după zapisul lor ce au dat la Divan, au rămas răsuf- „late, sau cu orice alte chipuri înpotrivitoare, — acela, nu numai „să nu fie ascultat ori la ce giudecată se va arăta, dar *ca pe un* „*turburător şi întărtător de pricini să se şi înfrâneze*, adică *să* „*se certe cu 300 toege la poarta curţii domneşti şi să dea şi 500* „*lei la cutia milelor şi să se treacă şi în condică şireţilor*, spre „vegherea şi altora asemenea".

Ceea ce se cheamă, după actuala terminologie: pedeapsă corporală [1]) prin bătaie în public cu bastonul pentru faptul de nesupunere faţă de hotărîrile judecătoreşti întrate în putere de lege, — pronunţată, în speţă, *indiferent de împrejurarea că împricinaţii erau oameni bogaţi, iar unul din ei făcea chiar parte, ca şatrar, din tagma boerească.*

*

„Pentru ca să fie ştiută şi cunoscută hotărîrea aceasta despre amândouă părţile" a fost scrisă în dublu, dându-se un exemplar lui Iordache Manoli, iar altul, lui Constantin Manoli.

Const. Teodorescu.

CUGETĂRI

de **B. P. Hasdeu**

Numai optimismul cel înăscut explică lunga răbdare a popoarelor, o răbdare fără care s'ar sgudui la tot momentul ordinea socială şi omenirea s'ar sălbătăci printr'o sfăşiere fără capăt.

---

[1]) Abolită în România la 1864; menţinută încă şi azi, de pildă, în Anglia, în anumite cazuri, de pildă, pentru fapte de tâlhărie (furturi însoţite cu atacuri contra persoanelor) şi denotând o eficacitate superioară statisticeşte demonstrată.

FOLCLOR BASARABEAN

Din ciclul: Gândind la viaţă.

* * *

Ihai lume, tu, deşartă,
Cum te'nvârţi ca şi o roată
Ca să prinzi o lume toată!
Tu pe om îl amăgeşti
Cu despătăciuni lumeşti.
Bine-rău, tot ai trăit,
Dar la moarte n'ai gândit.
Moartea dacă ţi-a venit,
Ea la boală te-a trântit
Şi la groapă te-a pornit.
Fără să mai spui cuvânt,
Ai plecat de pe pământ
Ca să zaci într'un mormânt.

Să veniţi atuncea, fraţi
Binişor să mă'ngropaţi, —
Să veniţi şi voi, surori,
Să mă'mpodobiţi cu flori,
Şi să-mi vii, părinte,
Cu-al tău plâns ferbinte...
Pân'ajung la groapă
Mă stropiţi cu apă,
Şi să mă stropiţi cu vin,
Că'napoi eu nu mai vin!

Culeş de D-na *Neonila Bednarovschi*, de 84 ani, Tighina

* * *

De-acum vremile sosesc
Şi-o să mă călătoresc
Ingerul stă'n faţa mea:
A venit ca să mă ia.
Astăzi m'a chemat Hristos
In oraşul lui frumos.
Bunătate, răutate,
Voi da seama pentru toate, —
Pentru ce eu am urmat
Pân'la cel mai mic păcat!

Sufletule ticălos,
Totdeauna'ntunecos,
Cât în lume ai trăit,
Tot în rău te-ai tăvălit.
Aveai grijă doar de trai,
Nu gândeai la iad şi rai.
Ah, amar, amar, amar!
Petrecut-ai în zădar!
Mă soseşte moartea rece,
Pe la iadul greu mă trece,
De-acolo, mă'ntorc din cale:
Ce-am văzut...avană jale!
Stau copii nebotezaţi
Tot în ramuri preschimbaţi
Şi plângeu, ei sărmănei,
Că e vai şi-amar de ei
Şi de cine i-a făcut.
Decât i-ar fi mai născut,
Mult mai bine le făcea
Gâtul dacă li-l sucea
Şi'ntr'o râpă-i azvârlea...
Nici că se mai pomenea!

Mii alţi prunci se roagă'n rai,
Către Domn, cu dulce grai.
Cei bogaţi şi ne'nduraţi
Stau de limbă spânzuraţi.
Milostivii sărăciţi,
Stau sub pomii înfloriţi,
Argintaţi şi auriţi.

Mai cotii pe-o altă cale,
Ce văzui...grozavă jale!
Un balaur foc vărsa,
Foc nestins ce clocotea.
Prin văpăi stăteau jidani,
— Gâtul lor de bălăbani (?) —
Draci îi dau cu gâtu'n jos
Tot în focul flăcăros
Şi cu suliţi îi spărgeau,
Şi cu furci îi înţepau
Şi'n batjocură-i luau.

Tot la iad ce-am mai văzut,
Bine, zău, nu mi-a părut!
Am văzut pe Sfânta Vineri
Petrecând numai'ntre tineri
Cu cunune verzi de brad
Şi inele de Bârlad, —
Petrecea şi dănţuia,
De Hristos nici pomenea!

(Reconstituită după mai multe culegeri).

Din colecţia **Mihail I. Pricopie**

Figuri din trecutul Basarabiei

FAMILIILE CASSO ŞI KALMUŢKI

Casso [1]) îşi găsesc origina la Negades din Epir. Strămoşul lor Ştefan a venit în Basarabia în 1823, s'a căsătorit cu Roxanda P. Leonard, din care i-s'au născut copiii: Constantin (1837), Aristid (1838-1920) Nicolae şi Elena Gh. Donici. Cumnatul său, Iordachi Leonard, la 1855, certat cu dânsul pentru moştenirea lui Vasile Leonard, fratele său, i-a stabilit următoarele date de origină, pe care le-a expus în rapoarte.

Ştefan Casso a fost fiul unui cetăţean din Negades, Constantin, ceeace în 1833 recunoştea însuşi Casso, cari îşi zicea emigrant în Moldova, cu gradul de căminar. Mai târziu Casso a dovedit că şi tatăl său a fost în Moldova, venind în 1793 cu Mihail Sutzo-Vv, care l-a făcut serdar. Ambele aceste grade Leonard le numea falşe, Casso fiind băiat la băcănie, apoi negustor la Iaşi (1816-21). Pribegit dela eterie în Bucovina, el a jăfuit pe stăpânul său Petrino, refugiindu-se în Basarabia, de unde îi cerea extradarea guvernul austriac. In această origină întunecată, spun bătrânii, trebue să căutăm izvorul naţionalismului fiului lui Ştefan, Nicu Casso, care vroia să se arăte adevărat Moldovan.

Nicu Casso [2]) s'a născut la 10 Mai 1839 la Ciutuleşti jud. Soroca. El a făcut studii în colegiul Richelieu din Odesa, apoi în străinătate, unde s'a interesat în special de cultura franceză şi filozofie. Casso a fost cel mai aprig naţionalist din Basarabia, dorind sub Cuza-Vodă să răscoale chiar provincia împotriva Rusiei. El a fost membru al „Ju-

[1]) Dosarul din Arhivele Statului din Chişinău.
[2]) N. Gafencu. N. S. Casso. Chişinău. 1926.

nimii", căreia i-a donat fonduri pentru tipografia (Naţională), prieten cu V. Pogor, Donici, Bantăş şi alţi literaţi şi naţionalişti. La Chişcăreni jud. Bălţi Casso a strâns însemnate colecţii şi o rară bibliotecă; el a fost mecena şi filantrop, poreclit „filozoful din Chişcăreni". Pentru a sprijini mişcarea naţională, Casso a întemeiat la moşia sa o şcoală profesională moldovenească; el a ajutat pe mulţi Moldoveni apţi de ştiinţă, a fondat spitalele din Bălţi şi Flămânzeni [1], etc. In zemstvou Casso a fost foarte popular, fu ales (1888-96) şi mareşal al jud. Bălţi, însă nemulţumit de Ruşi a părăsit Basarabia, murind în 1904 la Paris. El a fost căsătorit cu Smaranda D. Bantăş (1849-1913), subit moartă lângă piramidele Cairului. Acestui mare naţionalist îi datorim dezvoltarea culturii moldoveneşti în massele largi ale poporului, prin funcţionari neînsemnaţi şi intelectuali mici, cari au jucat rolul cel mai însemnat în Unire.

---

[1]) Insemnaţi ajutori a găsit Casso în energicul preşedinte al zemstvoului, Grigorie Vichentie Olşevski, moşier la Miclăuşeni, decedat în 1899, şi'n Calistrat Petru Hâncu.

In articolul nostru „Familiile boereşti ale vechei Moldove Hâncu şi Hasnaş" („Viaţa Basarabiei" Nr. 6) am vorbit despre bunicul lui Calistrat Hâncu-Hariton Nicolae. Suntem datori să adăogăm că Ioniţă, în 1821 înscris în nobilimea basarabeană, a fost nu fiul lui Miron, ci nepotul său de fiu, Lupu. Hasnaşii au fost însemnaţi crescători de vite, însă nu viticultori; generalul Pisarjevski a fost căsătorit cu fiica clucernicului Toma (ne Tonea) Buhăescu, iar d-l Nicolae M. Hasnaş cu marchiza Zulema de Boumi, dar nu Zulenea.

Calistrat Hâncu a fost reprezentant al familiei boereşti sărăcite aşezate la Durleşti. Studiile secundare el le-a făcut la liceul I din Chişinău, împreună cu Leopold Gh. Siţinski. Fiind bun elev a fost luat ca preparator în casa acestui de urmă, căsătorindu-se mai târziu cu sora sa Nadejda Siţinski. Hâncu a intrat la S.-Petersburg la Institutul de mine, apoi, avântat de curentul literar poporanist, întors în Basarabia a reuşit la examenul de învăţător, a absolvit Academia Militară de Medicină din capitală, a făcut stagiul necesar ca medic al marinei, ajungând în sfârşit medic al zemstvoului jud. Bălţi. Casso s'a bucurat mult găsind într'însul un ajutor demn, poporanist moldovan, care s'a luptat pentru cauza naţională şi binele poporului. Hâncu a şi condus chiar zemstvoul jud. Bălţi, a fost foarte popular şi'n conlucrarea acestor doi bărbaţi de frunte putem căuta primul impuls la Unire — moţiunea jud. Bălţi, obţinută la 3 Martie 1918.

Fratele lui Nicu Casso, Aristid s'a căsătorit cu Alexandra, fiica negociantului din Odesa Spiridon Mavro-Biazii. I s'au născut doi copii: Efrosina (1862-1915) Al. Krupenski şi Leonid, cel mai însemnat din familia sa, Leonid Casso [1]) renumitul ministru al Rusiei, s'a născut la 8 Iunie 1865. El a făcut studii strălucite, terminate în seminarul juridic din Berlin. Intors în Rusia, în 1892 el a fost numit docent la universitatea Iurievski, unde a terminat studiul său pentru demnitatea de magistru „Succesiunea moştenitorilor în obligaţiile moştenitorului" (1895). In acelaş an el a fost mutat la catedra dreptului cetăţenesc din Harcov, apoi la Moscova, unde a fost şi inspector, mai târziu director al colegiului ţareviciului Nicolae. Casso a fost un om de cultură şi înţelepciune excepţională, fiind autorul mai multor însemnate studii în limba rusă şi germană, tratând chestiuni de dreptul cetăţenesc, ostzeic, pământesc, etc. Trei opere ale lui se rapoartă la Basarabia: „Dreptul bizantin în Basarabia" (1907), „Rusia pe Dunăre şi formarea regiunii Basarabia" (1913) şi „Petru Manega, codificatorul uitat al dreptului basarabean" (1914). La sfârşitul lunei Septembrie 1910 Casso a fost numit ministru al instrucţiei publice. El a fost un conservator moderat, care nu se amestecа în politică, om foarte energic şi cu iniţiativă. V. Purişchevici îl numea viitor premier-ministru, când pe neaşteptate Casso la 26 Noembrie 1914 a murit.

*
* *

Kalmuţki au fost unii din cei mai însemnaţi boeri ai Basarabiei. T. Stefanelli şi P. Gore dovedeau origina lor din moldovenii Calmăş, refugiaţ din Polonia după Petriceicu-Vodă (1673) şi acolo, ca nobili, numiţi Kalmuţki. Insuşi cuvântul „Kalmuţki" ne face să presupunem origina acestei familii din Rusia — din poporul Kalmâc, de unde derivă numele „Kalmâţki". De altfel Dimitrie Dan — în lucrarea sa „Protopopul Mihail Strilbiţki" — scrie despre prietenia acestuia cu egumenul mănăstirii Neamţ, Dositei Kalmuţki, care de origină era rus [2])

[1]) Necrologuri din jurnale.
[2]) — Moştenirea Kalmuţchi. Arhiva Genealogică, Iaşi 1917.
— O. Lecca pune pe Kalmuţki între familiile străine. Ultimul reprezentant al acestei familii şi dânsul îşi indică origina rusă.

Neamul mazililor *Calmăş* a fost aşezat în părţile Orheiului [1]) Teodor Calmăşul a trimis pe fiul său Ioan să studieze la Lvow, iar Nicolae Mavrocordato l-a însărcinat de ajutor fratelui său Ioan-dragomanul. Calmăşul, la uciderea dragomanului Al. Ghica, numindu se Kallimakos, a ocupat postul acestuia, mai apoi (1758—61) devenind domn al Moldovei. Fratele său, Gavriil a fost mitropolit, iar dintr'însul se scoboară familia domnească *Kallimaki* [2])

Linia basarabenilor Kalmuţki se coboară din Iordache-comisul, descendent din Kalmuţki, ridicat la rangul de nobil polon de Ioan Sobieski [3]) Comisul a lăsat doi fii : rotmistrul, baron Mihalache, şi Neculae-pitarul, căsătorit cu o Balş, apoi cu o Stârcea şi care a lăsat pe fiii: Manolache, căsătorit cu Elena Nec. Kalmuţki, şi Iordache-slugerul, în 1821 înscrişi în cartea nobilimii basarabene. Cel din urmă (n. pela 1800) deputat al nobilimii, a fost căsătorit cu Maria Gh. Ghirjev-Belcic, din care i s'au născut: Zemfira I. Keşco, Mihail (n. 1822), căsătorit cu Ana Gh. Leondari, Vasile, născut la Zberoaia în 1823.

Vasile Gh Kelmuţki [4]) a fost un înaintaş al vremii, purtător de cultură, mare binefăcător, între altele creatorul unui sanatoriu la Chişinău. Tânăr a fost locotenent în armată, între 1853—56 şi 1860—63 mareşal la Soroca. Căsătorit cu Elena C. Kazimir, el a murit la Nice în 1888, lăsând doi fii : Mihail († 1905) şi Ghèorghe. Ultimul Kalmuţki a fost prietenul multor duci, pe cari îi distra în aşezămintele sale vânătoreşti, ce se întindeau pe zeci de klm. Desgustat de viaţă, în urma unor neplăceri (moartea soţiei sale, Ivanova şi pierderea procesului cu zemstvoul, căruia i-a testat averea tatăl său), Gheorghe s'a sinucis în 1912 în vârsta de 63 ani.

GHEORGHE G. BEZVECONNÂI

---

[1]) I. Floru. Istoria Românilor. Bucureşti. 1829.

[2]) O. Lecca. Familiile boereşti române. Bucureşti. 1911.

[3]) Dosarul Kalmuţki din Arhivele Statului din Chişinău.

[4]) Documentele şi amintirile d-lui Vl. S. Nazimco.

Bazele ştiinţifice ale îmbunătăţirei recoltelor.

Populaţiunea Europei în ultimul secol mai mult decât s'a dublat, şi dacă totuşi Europa a putut până în prezent să şi hrănească populaţia, aceasta se datoreşte pe de o parte sporirei suprafeţelor însămânţate, iar pe de altă parte sporirei producţiunei pe unitatea de suprafaţă.

In momentul de faţă, ţările civilizate nu mai sunt în măsură să mărească producţiunea agricolă prin sporul suprafaţei cultivate. Pe de altă parte tehnica în cultura pământului şi îngrăşămintele au dat tot ce s'a putut pentru a atinge maximum de recoltă pe unitatea de suprafaţă dupe metodele europene cunoscute.

In urma progreselor aduse de Genetică (ştiinţa eredităţei), în ultimele două decenii atenţiunea s'a îndreptat asupra obiectului de cultură, asupra plantei vii, care până atunci a fost considetată de o plasticitate indefinită, privită ca ceva omogen şi cava bine definit.

In baza acestui nou punct de a vedea organizmul vegetal au fost puse la cale unele concluziuni foarte însemnate ale Geneticei contemporane. De exemplu: explicaţia experimentală a rolului mediului în viaţa plantelor, mecanizmul acţiunei lui asupra plantelor, legile eredităţii şi altele.

CÂTEVA PRINCIPII DE GENETICĂ.

Mediu—învaţă Genetica contemporană—schimbă înfăţişarea plantei, dar aceste schimbări sau *variaţiuni*, chiar dacă sânt pronunţate, *nu depeşesc nici odată un anumit maximum al variabilităţei specifice a organizmului vegetal dat.* Ne mai învaţă Genetica că planta piere, dar nu poate să treacă peste limitele de variaţiuni ce o caracterizează.

Altă deosebire a variaţiunilor, provocate de mediu şi numite de ştiinţă *modificaţiuni*, constă în următoarele: odată cu

moartea individuală a plantei — *modificaţiunile dispar* şi *nu se transmit la urmaşi*. Deaceia ele, contrar afirmaţiunilor teoriei biologice Lamarco-darviniste, nu se pot însuma în generaţiile următoare.

Agricultura practică a scos din aceste date ale Geneticei două concluziuni însemnate, cari au şi fost confirmate pe deplin pe cale experimentală: prin metoda de acţiuni externe (lucrarea pământului, îngrăşarea lui, îngrijirea plantei etc.), se poate spori producţiunea şi se pot face alte înbunătăţiri etc. Dar s'a observat că plantele ating o limită peste care nu mai sunt susceptibile de amelioraţiuni (îmbunătăţiri) şi că mediul, favorabil până acum, încetează de a mai fi binefăcător plantelor. Cu alte cuvinte, planta ajunsă la maximum de îmbunătăţire remâne constantă, neînfluentabilă de mediu: încetează a reacţiona la acţiunea mediului.

Şi din alt punct de vedere acţiunea binefăcătoare a mediului (acţiunea externă), asupra plantei se deosebeşte de acţiunea internă (combinaţiuni, mutaţiuni, transgresiuni). *Acţiunea binefăcătoare a mediului se manifestă numai în caz când ea se repetă pentru fiecare generaţie.* Pentru a ridica producţia, de exemplu, prin buna îngrăşare a pământului, aceasta trebue să fie repetată din an în an; acţiunea ei este deci bine limitată în timp.

Cu totul de altă natură este acţiunea internă asupra plantei.

Se ştie din Botanică că diferitele soiuri de plante cultivate ori sălbatice au sute şi mii de forme deosebite sau, cum se mai zice astăzi, aceste soiuri reprezintă un amestec de „linii pure", un amestec, care este bine caracterizat şi prin numărul liniilor amestecate şi prin raportul lor.

Iată un exemplu, care ne lămureşte acest fapt, cunoscut în Genetică sub numele de *polimorfizm.*

La grâul moale se desting: 16 caractere în ceiace priveşte structura spicului; 4 caractere relativ la structura bobului; — 18 caractere relativ la structura organelor vegetative şi 7 caractere fiziologice (formele de toamnă şi de primavară, lungimea perioadei de vegetaţie, diferenţa la înflorire, reacţiunea asupra paraziţilor, mărimea stigmatelor, etc.). Combinaţiunile acestor caractere, dau rase de grâu moale şi s'au putut deosebi până la trei

mii de rase numai pentru specia grâului moale — *Triticum vulgare L.* Acelaş polimorfizm s'a constatat şi la grâul tare — *Triticum durum.* Faptele acestea arată evident că polimorfizmul speciilor cultivate de grâu este foarte mare. Numărul formelor (raselor) bine distincte ajung la sute şi mii nu numai la grâu: la orz sunt cunoscute 700 de rase; la ovăz 600; la fasole numai după caracterele bobului se desting 750, şi aşa mai departe.

Cercetările mai noi au aretat că aceste numere vor creşte şi vor fi şi mai mari. Cauza e că cu toate metodele de cercetare de astăzi, de altfel bine perfecţionate, suntem în stare să descoperim numai o mică parte din caracterele plantelor noastre agricole (speciile biologice!).

Aşadar polimorfizmul plantelor în realitate este cu mult mai mare decât l'am arătat aici. Or ce soi reprezintă un amestec de mai multe (chiar sute) forme numite rase sau linii. Băzându-ne pe datele ştiinţei eredităţii, se poate spune fără greşală, că în fiecare specie, soi sau rasă nu se pot găsi două plante identice.

VALOAREA ECONOMICĂ A PRINCIPIILOR GENETICEI.

Fiecare linie sau formă (rasă) are o valoare economică specială: producţiune mai mare sau mai mică, coacere timpurie sau mai târzie, rezistenţă mai mare sau mai mică la secetă la ger, boli criptogamice etc. etc.

Dacă ne oprim numai asupra unei însuşiri, de exemplu asupra productivităţei, se constată într'un amestec de forme al unui soi că în aceleaşi condiţiuni unele forme, numite şi *linii*, dau o producţiune mică, altele — medie, iar altele mare. Pe de altă parte unele forme ale unui oarecare soi în condiţiunile date nu ajung la maturitate; altele ating maturitatea, însă dau puţină sămânţă şi după prima sau a doua periodă de vegetaţie aceste forme dispar din amestec; — alte forme lasă puţini urmaşi şi numai restul formelor din amestec se desvoltă normal. Astfel numărul componenţilor amestecului unui soi sau raportul lor s'a schimbat, *însă indivizii rămaşi au rămas constanţi.*

De obiceiu nu se ţine seama de mulţimea formelor soiurilor plantelor noastre agricole, şi după schimbările numărului sau raportului componenţilor amestecului sub înfluenţa mediului se

crede că s'au produs schimbări la indivizii cari compun amestecul soiului dat. Acest fel de a vedea lucrurile bine înţeles că este greşit.

Dacă însă vom cultiva nu o varietate — amestec, dar liniile pure, vom observa că mediul nu aduce schimbări în organizmul vegetal, chiar dacă vom face această cultură mai mulţi ani de a rândul.

Din acest fapt experimental stabilit de Genetică, agricultura scoate o aplicaţie practică de o mare însemnătate. Anume:

Dacă soiurile plantelor noastre agricole reprezintă un amestec de mai multe forme-linii pure, cari diferă între ele ca productivitate, atunci, pentru a avea o cât mai mare producţie de pe unitatea de suprafaţă trebuie să alegem formele cele mai productive şi numai cu ele să însămânţăm câmpul. Pe această cale chiar în condiţiunile ţării noastre, ca şi în alte ţări cu agricultură înapoiată, e uşor aproape fără cheltueli să sporim producţiunea de 2—3 ori faţă de aceea pe care o avem astăzi.

SELECŢIUNE.

Sporul sau mărirea producţiunei pe calea descrisă mai sus, care poartă numele de *selecţiune*, se reduce la sciziunea amestecului, la izolarea formelor sau liniilor pure anume a celor cu producţie mare, şi cultivarea lor separată.

Selecţia după teoria lui Darvin se înţelege astfel: alegând din generaţie în generaţie exemplarele cu anumite abateri, de exemplu, spre productivitate mai mare, aceste abateri, abea perceptibile la început, în decursul mai multor generaţiuni se acumulează şi în cele din urmă dau o abatere însemnată, adică o productivitate mai mare.

Din cele expuse mai sus însă ştim că nu mai poate fi vorba de accentuarea sau creşterea unei însuşiri, câci în realitate prin selecţiune noi nu acumulăm abaterile, dar alegem formele sau liniile pure cari întrunesc însuşirile dorite. Dar sporirea producţiunei pe această cale este tot atât de mărginită, ca şi pe calea descrisă mai sus a acţiunei externe asupra pământului. Dacă n'ar exista alte căi, viitorul agriculturei ar fi desperat, însă geniul omenesc nu s'a oprit aci.

LEGEA EREDITĂŢEI.

In a doua jumătate a secolului trecut, anume în anii 1865—66, un călugar ceh *Grigor Mendel* a făcut o descoperire însemnată: a formulat o teorie asupra eredităţii. Această teorie în ştiinţă se cunoaşte sub numele de „Legea Eredităţii", „legea scindărei" sau „legea autonomiei şi independenţei caracterelor". După această teorie individul (indivizibilul) vegetal sau animal constă din o sumă anumită de însuşiri autonome şi independente, numite unităţi ereditare. Se moşteneşte nu înfăţişarea externă şi internă a indivizibilului, nu habitusul general, dar însuşirile şi părţile lui deosebite, unităţile sau factorii ereditari. Dupe legea eredităţii organizmul s'ar prezenta ca un mozaic complicat: fiecărei părticele din mozaic corespunde o însuşire deosebită în organizm. După cum o pietricică dintr'un mozaic poate fi trecută în alt mozaic sau două petricele luate din două mozaice diferite pot fi combinate în al treilea, tot aşa o însuşire deosebită sau *un caracter* al unui organizm prin încrucişare *putem să-l trecem în alt organizm* sau însuşirile a două organizme putem să le combinăm în al treilea.

In momentul de faţă noi cunoaştem, la perfecţie legile după cari însuşirile părinţilor se transmit la urmaşi. In primul rând au fost bine studiate legile, după cari se transmit însuşirile raselor plantelor noastre agricole.

Deci noi suntem în stare să operăm cu plante tot atât de exact şi cu atâta siguranţă, ca şi un chimist. Cum un chimist este în stare să unească, după placul său, elemente chimice în compoziţiuni noi şi prin aceasta să creeze corpuri noi, la fel un biolog genetist este în stare să creeze plante agricole noi cu însuşiri bine definite.

APLICAREA PRACTICĂ A LEGEI MENDELIENE IN AGRICULTURĂ. SELECŢIE COMBINATIVĂ

Aceste legi se pot exploata în agricultură în măsuri nelimitate prin faptul că rasele plantelor agricole conţin de o parte un şir de însuşiri bune, adică de o valoare economică mare, pe de altă parte posedă şi însuşiri negative. O rasă dată posedă de exemplu, însuşiri bune, adică de o valoare economică îmsemnată,

dar în acelaş timp posedă şi însuşiri rele, adică de o valoare econoică mică sau cu totul negativă. La o altă rasă însuşirile cari au fost bune la prima rasă, sunt proaste aici, şi acelea cari au fost proaste la prima rasă, sunt bune la a doua rasă. Deci este posibil de a creia rase numai cu însuşiri bune, adică de o valoare economică mare.

De pildă : dacă o formă se deosebeşte printr'o mare productivitate însă sufere de secetă, iar altă formă rezistă bine la secetă, însă e puţin productivă, atunci aceste două însuşiri—marea productivitate şi rezistenţa la secetă, prin încrucişare se pot combina într'o singură plantă.

Alt exemplu. Rezistenţa la ger a grâului depinde de o serie întreagă de factori ereditari. La unele varietăţi de grâu rezistenţa la ger într'un grad mai mare se datorează abundenţei zaharului în sucul celular, la alte varietăţi cu acelaş grad de rezistenţă la ger această însuşire depinde de faptul că păreţii celulelor epidermice la plantele tinere sunt groşi şi prevăzuţi cu un strat proteector.

Dacă am încrucişa aceste două linii de grău, vom obţine urmaşi cu însuşiri de rezistenţă la ger şi producţiune mai mare.

După legile lui Mendel teoreticeşte toate acestea se pot face foarte uşor: noi încrucişăm două rase date şi suntem în stare să calculăm dinainte la ce număr de urmaşi şi în care cantitate se manifestă combinaţiunea numai cu însuşiri bune. S'ar părea că lucrul acesta este simplu şi uşor, dar executarea lui în practică este foarte grea: la plantele noastre agricole noi avem de a face cu un număr mare de însuşiri decsebite şi din cauza aceasta suntem nevoiţi să manipulăm cu un număr mare de plante, dacă dorim ca în a doua generaţie doar numai cu o probabilitate oarecare să găsim tipul care îl căutăm. Ceva mai mult! Tipul căutat trebue să-l găsim într'o formă *homozigotă*, fiindcă numai sub această formă o însuşire se transmite constant urmaşilor. Teoriceşte această problemă se rezolvă uşor, dar în practică ea întâmpină dificultăţi foarte mari.

SELECŢIUNE PRIN TRANSGRESIUNI.

Prin studierea mai departe a legilor eredităţii din regnul organic s'a mai constatat un fapt, care din punct de vedere

practic s'a dovedit a fi de o mare însemnătate. In repetate rânduri s'a constatat că însuşirea grâului de a poseda rezistenţă la boli criptogamice (la rugină de exemplu), care se părea a fi cauzat de un simplu factor ereditar (gen), în realitate s'a dovedit că este cauzat de un şir de factori. O plantă poate fi rezistentă la boli criptogamice prin o bună desvoltare a *cuticulei*, alta — prin prezenţa în sucul celular a unei materii otrăvitoare pentru diferite varietăţi de boli ; o a treia plantă este rezistentă la boli criptogamice prin faptul că păreţii celulelor se întăresc într'un timp scurt, şi deci frunzele sunt supuse atacurilor ciupercei ruginei într'o periodă mai scurtă. Se pune întrebarea: dacă vom fi în stare se creem o rasă de grâu care să întrunească toate însuşirile rezistenţei la boli criptogamice arătate mai sus, vom avea o rasă mult mai rezistentă la boli criptogamice, de cât toate grânele cunoscute ca rezistente la aceste boli până în prezent.

Dacă încrucişăm două rase de grâu, cari posedă o rezistenţă chiar slabă la rugină, dar care se datoreşte diferitelor cauze, în generaţia a doua vom avea o rasă nouă de grâu cu o rezistenţă mai mare de cât rasele dela cari am plecat. Metoda aceasta de îmbunătăţirea plantelor se numeşte selecţiune prin transgresiuni, fiind că noi prin metoda aceasta reuşim să creem rasă cu rezistenţă mult mai mare de cât rezistenţa (şi deci productivitatea) raselor dela cari am plecat.

CONCLUZIUNI

Azi se ştie în agricultură că toate însuşirile plantelor noastre agricole cari au o valoare economică în gospodărie, (productivitate mare, rezistenţă la ger sau la boli criptogamice ori rezistenţă la secetă, etc.), sunt cauzate de un şir de factori ereditari (gen).

Până în prezent nu posedăm nici o rasă care să întrunească acest şir de factori ereditari şi care deci ar putea da o producţie mare, o producţie ideală. Dar suntem în stare să calculăm dinainte, cu cât vom ridica producţia plantelor noastre agricole lucrând în această direcţie. Ameliorarea plantelor după această metodă cere o muncă mare şi migăloasă, intensivă. Genetica mo-

dernă nu se mai bazează pe fapte empirice, ea a părăsit tatonarea. Noi ştim de care factori ereditari sunt cauzate însuşirile ce ne interesează ; ştim că şi scopul principal al selecţiunei (ameliorărei) plantelor este de a creia rase noi, cari să cuprindă factorii ereditari cei mai potriviţi din punct de vedere economic pentru regiunea dată.

In ultimele decenii s'a executat o mulţime de încrucişări combinativ şi transgresiv. Una din cele mai frumoase încrucişări în această direcţie şi de o mare valoare practică a fost încrucişarea grâului englez Squarhed de o productivitate mare cu grâul soduac-ţărănesc rezistent la ger. In Suedia s'a constatat că în anii când iarna este moale, grâul englez dă o recoltă foarte mare, dar în anii când iarna este aspră, recolta este scăzută sau cu totul nulă.

Dacă problema se prezintă aşa cum am expus'o, putem prevedea cu o siguranţă absolută că prin combinaţiunea factorilor de o productivitate a unei rase cu factorii de rezistenţă la ger al altei rase-noi creem o rasă cu o productivitate dublă. Această problemă, pur teoretică a fost bine înţeleasă şi pusă 23 ani înapoi de celebrul savant botanist din Suedia Nilsson-Ehle şi prin o muncă migăloasă — bine rezolvată, Suedia acuma posedă o combinaţiune de grâu ideal.

Recolta la grâul Suduas s'a mărit prin munca şi geniul unui singur om cu 48% în comparaţie cu cele cari au fost 23 ani înapoi; ce valoare şi importanţă are pentru o ţară mărirea recoltei cu 48% se înţelege dela sine.

Aceste baze ştiinţifice a geneticei moderne privitor la ameliorarea plantelor agricole sunt puse la cale de mine în Basarabia încă din anul 1928 şi m'au ghidat la organizarea şi conducerea câmpului şi laboratorului de selecţie din Tighina.

A. Barladeanu

INSEMNĂRI.

Un document al Haşdeilor. — Se cunoaşte că Alexandru Haşdeu a fost un talentat istoric, scriitor şi colecţionar de documente vechi. Fiul său, marele B. P. Hasdeu, între alte documente din arhiva tatălui său, a publicat şi aşa numita „Diploma Bârlădeană", o scriere din 1134, care dovedeşte stăpânirea şesului Moldovei de un descendent din casa domnitoare a Rusiei (Riuricovici), Ivanco Rostislavovici din scaunul Galiţiei, principe al Bârladului. B. P. Hasdeu a publicat acest document într'o copie, originalul nefiind nimănui cunoscut. Autoritatea istoriografică a Haşdeilor ar fi incontestabilă, totuşi pe baza unor consideraţii fonetice, morfologice şi paleografice, defunctul slavist, Ion Bogdan, a declarat „Diploma" un falşificat, cu părerea aceasta unindu-se şi d-l prof. N. Iorga. N'am să vorbesc dela început despre autencitatea „Diplomei, nici despre tendinţa ce s'a urmărit, un asemenea falşificat (?); voi reda numai câteva idei în ordinea expusă de acest document, care, după mine, însă n'ar corespunde cu realitatea.

Printre primii barbari, ce ajung în părţile Moldovei, sunt Venzii, după M. Kogâlniceanu şi P. I. Schafaric (Antichităţile slave. Vol. I), un trib al Slavilor. Le aminteşte şi „Fabula Pentengeriana", harta romană din veacul III.

In veacul al VI în partea de mijloc a Europei e cutropită de Slavi. Ei ocupă cetatea împăratului bizantin, Iustinian,—Turis (Cetatea-Albă) pe care o numesc Belgorod. Dela Nipru până la Dunăre, după letopiseţul Nestor (veac. XI), trăesc triburile Tiverţâ şi Uglici sau Suliţâ, care fondează capitala lor — Pereseceni, Novo-Suliţă, Făleştii... Graniţa aşezării — Dunărea — este numai cea basarabeană, deoarece cealaltă graniţă este Prutul, care formează colţul, slavoneşte Ugol (de aici Uglici), Onglos sau tătăreşte Bugeac. Pe atunci creşte şi Tighină, amintită de împăratul bizantin Constantin VI Porfirogenet (911—959).

De slavi în veacul IX s'a întemeiat sub conducerea principilor Varegi, puternicul stat al Rusiei viitoare. Principele Oleg al Kievului deja în 907 asediază Constantinopolul, iar luptele sale cu strălucire le continuă principii Igori Riuricovici şi Sviatoslav († 972), cuceritorul Bulgariei. Voevodul lui Igori. Sveneld, precum povesteşte letopiseţul Novgorodului în 940 (6448) a luat chiar şi Pereseceni, care, după dovezile prof. N. I. Nadejdin (1804—56). Despre situaţia vechiului oraş Peresecina, care aparţinea Uglicilor. Notiţele Soc. Istorice din Odesa. (Vol. 1844), este identică cu Peresecina de astăzi. Fiul lui Sviatoslav, Vladimir cel Sfânt, ocupă Crimeia şi sileşte pe împăraţii bizantini Vazile II şi Constantin IX să-i dea în căsătorie pe sora lor Ana. In urma acestor fapte Ruşii (988) se creştinizează. Sub domnia fiului lui Vladimir, Iaroslav cel Inţelept, Ruşii iarăşi întreprind o expediţie în contra Constantinopolului. Pe vremea tuturor acestor războaie (veac. X—XII) ei supun între alte popoare de pe drumul spre Bizantin şi pe Slavii aşezaţi în Dacia. Astfel chiar în 1116 principele Vladimir Monomah a trimis în oraşele dunărene pe voevodul său Ivan Voitişici, care a pus aici pe „posadnicii" (guvernatorii) săi.

Dacă am crede „Diplomei Bârlădene", pe atunci în Moldova s'a format un principat vasal Rusiei cu centru la Berlad. Ca şi principatul Tmutaracani, de pe malul mărei, Bârladul ar fi ca scaunul principilor mai neînsemnaţi, precum ar fi Ivanco Berladnicul, decedat pela 1161. Letopiseţul Novgorodului aminteşte pe acest principe sub data de 1146, iar letopiseţul Kievului, în 1158, povesteşte că pe Ivanco, pretendentul la

tronul Galiţiei, căuta să-l prindă Iaroslav al Galiţiei. Principii Galiţiei, mai apoi regii, în veacul XIII încă posedau nordul Moldovei şi Basarabiei, unde descendenţii supuşilor lor, sunt Rutenii (Ruthen — Ruşii Negri). La împiedicarea contopită acestora cu Moldovenii au contribuit în deosebi rapoartele neîntrerupte cu Rutenii Poloniei, dintre cari mulţi au venit încoace în 1509, după năvălirea lui Bogdan cel Orb în Polonia. Persistenţa continuă a elementului rutean în părţile nordice o dovedaşte şi toponomia locurilor. E interesant de notat că Miron Costin, povestind despre descălecarea românilor în Moldova, zice că voevodul Dragoş primul om, pe care l'a găsit în şes, a fost ruteanul Iaţco. Că Dragoş-Vodă n'a descălecat în cuprinsul pustiu al Moldovei dovedeşte faptul că-n deşerturi toate pământurile ar aparţinea domnitorului şi pentru aceasta nimeni n'ar putea să aibe moşie fără hrisor domnesc de danie. Anaforaua Obştestii Adunări din Ianuarie 1817 — pentru Vrancea (acest document este reprodus în „Viaţa Basarabiei" Nr. 5) dovedeşte tocmai prezenţa unui substrat la poporul român în Moldova. Acest substrat au fost Berladnici, Bolohovenii şi Brodnicii — amestecuri româno-rutene, însă nici într'un caz nu slavii curaţi. Posesiuni de seama celor vrâncene ar fi şi la noi în Basarabia în vestiţii Codrii Tigheciului.

In curând după venirea lor în Europa slavii ajung şi'n Carpaţi, unde se aşază printre poporul Român, dela parţial format după individualitatea sa specifică. Românii la rândul lor încep să se coboare în şes, aşezându-se printre slavi. Pe Români îi numesc Vlahi dela numele vechi german Welsch-Roman. Sub presiunea Ungurilor, Românii părăsesc regiunile muntoase ale Transilvaniei şi se întind pe un teritoriu mult mai larg decât cel de astăzi. Desigur Berladnicii în majoritate au fost şi ei Români. Pe la anul 1164 (data stabilită de Tomaschek) Nicetas Acomintatos Koniatis povesteşte că Andronicus Comnenos, pribegit în Galiţia, a fost pe graniţa acestei ţări, prins de Valahi. Dela 1222 Valahii sunt adesea ori pomeniţi ca un popor destul de numeros (Origina românilor. Curs predat de prof. Al. Philippide la Facultatea de litere la Universitatea din Iaşi).

O altă ramură a românilor sunt Bolohovenii (Voloh), ai căror kneji îşi aveau teritoriul lor între Galiţia, Volâni şi Kiev. Aceşti kneji nu sunt principii-domnitori de seama celor din Rusia, ci staroste de seama knejilor, vasali ai voevodului Moldovei.

A treia ramură a Valahilor au fost Brodnicii (broditi slavoneşte înseamnă a vagabonda). De fapt ei formează chiar substratul Berladnicilor şi Bolohovenilor, fiind nomazi în stepele Rusiei Sudice şi Daciei. La venirea Tătarilor Brodnicii se unesc cu aceştia, dobândind astfel dreptul de a rămâne în stepe. Dela vagabonzii-Brodnici a venit obiceiul de a refugia în stepele sudice a oamenilor dârji şi neastâmpăraţi. Din ei coboară vestita casta ostăşască—Cozacii, cari s'au organizat în veacul XVI. Brodnicii sunt astfel strămoşii ucrainenilor! De altfel cuvântul „cozac" tătăreşte înseamnă acelaş lucru ca şi „brodnic" (brodiaga) slavoneşte—deci vagabond, iar origina castei cozăceşti se pierde în întunericul veacurilor (N. I. Costomarov. Istoria Rusă St. Petersburg. 1915). In ce priveşte Românii aşezaţi în Transnistriana şi sudul Rusiei, chiar până 'n Kaucaz, nu credem că ar fi descendenţii acestor Vlahi. Cel mult colonizarea lor s'a început într'a treia domnie a lui Constantin Duca-Vodă (1678—84) numit de sultanul hatman al Ucrainei şi care a început să colonizeze deşerturile dealungul Niprului.

Relaţiile etnice româno-slave începute îndată după venirea slavilor, s'au desfăşurat şi mai puternic dela năvălirea Mongolilor, când Slavii din stepele sudice s'au retras şi ei în Carpaţi. Influenţa culturală slavă a durat la Români până 'n veacul XVIII şi a făcut cultura slavonă să predomine la poporul nostru, la care elementul slav-etnic este în proporţie aproape egală cu elementul daco-roman. Cu timpul însă mai ales în veacul XIX, spre a se conser-

va în masa slavă dimprejur, Românii s'au întors, cât s'a putut către latinismul strămoşesc.

Dar să facem o încheere la documentul Haşdeilor, care ne întemiază un principat rus în mijlocul Moldovei!.

Precum am văzut asupra Românilor, incontestabil, s'a exercitat o foarte puternică influenţa a slavilor' cari în mare număr s'au aşezat în părţile noastre. Totuşi elementul Valah desigur a fost mult mai numeros, încât el s'a conservat în massa veneticicor, chiar şi s'a întins peste ei departe dela graniţele Nistrului şi a Daciei străveche.

De unde dar s'a ivit legenda despre un principat rus în Moldova ?.

Am vorbit mai sus că Berladnici şi Bolohovenii, toţi la un loc, erau socotiţi vagabonzi, aventurieri, nomazi — Brodnici. Ivanco după modul său de viaţă şi el era un vagabond — de aici porecla Berladnicul. Sub această poreclă îl amintesc letopiseţii, însă nicăeri nu se vorbeşte despre principele „al Berladului ci simplu" „Berladnicul" — vagabondul ! Aventurierul, pretendend la tronul Galiţiei, un izgonit, fugar ! Că „Berladnic" este o poreclă o crede şi marele istoric rus N. M. Karamzin (Istoria Statului Rusiei. Moscova. 1836). Cineva (?) folosindu-se de această poreclă în veacul XIX a compus „Diploma Bârlădeană din 1134", despre care a-şi putea zice numai — „Post hoc — ergo ad hoc" !.

Dar cine însă dorea să dovedească că aşezarea Ruşilor în vechiul oraş al Valahilor — Bârladul ? Desigur nu B. P. Haşdeu ! Nu pot afirma aceasta cu siguranţă despre tatăl tău un slavist, bun român, dar cu nuanţe, mai ales la începutul activităţii sale înaintea Unirii Principatelor, prea pronunţate de orientare rusă.

Părerea unor slavişti, pe baza analizării paleografice a „Diplomei" sprijină şi ea afirmaţia noastră despre scrierea acestui document pe la anii 1830—59, când nu se cunoşteau încă unele legi ale scrisului cirilic, cercetate de învăţaţii de seamă lui Ion Bogdan. Astfel nu credem că „documentul Hasdeilor" se fie autentic, nici faptul principatului rus în Moldova să corespundă cu realitatea.

G. G. B.

Bibliografie.— A. Xenopol. Istoria Românilor. Iaşi. 1896.

N. Iorga. Istoria Românilor, Bucureşti 1919.

I. Floru. Istoria Românilor. Bucureşti 1929.

A. Zaşciuc. Regiunea Basarabiei. St.-Pb. 1862.

I. Halippa. Datele istorice fondamentale despre Basarabia. Lucrările Comisiei Arhivelor, Vol. II. Chişinău. 1902.

Gh. Codreanu. Basarabia. Chişinău 1901.

Pr. N. Laşcu. Centenarul anexării Basarabiei la Rusia. Chş. 1912.

I. Bărbulescu. Curentele literare la Români în perioada slavonismului cultural. Buc. 1928.

Scrisori din răsboiu. *Scrisorile de mai jos fac parte dintr'o bogată colecţie de scrisori din răsboiu (105 scrisori) descoperite în satul Cornova din judeţul Orhei, în vara anului 1931, în timpul celei de a VII-a campanii de cercetări monografice a seminarului de Sociologie din Bucureşti de sub conducerea d-lui prof. D. Gusti In prima scrisoare se oglindeşte în chip realist sufletul şi viaţa plină de chinuri a soldaţilor la front. A doua, scrisă în timpul Svobodei din 1917, informează pe cei rămaşi acasă de tot mersul evenimentelor la front, făcând astfel o intensă propagandă revoluţionară în lumea de la sate.*

In curând întreaga colecţie de scrisori va apare în volum cu un studiu introductiv de subsemnatul.

P. V. Ştefănucă

Pismo na 1915-go, Decabria, 4 dnia

Poftim, părinţilor, di primiţi v'o câtiva cuvinti di la ficioru dumevoastri Ştefan. Mă 'nchin la dumevoastri di multi sănutati, să vă mânţă-

măsc di capici[1]) că ni-as trimăs. Şă m'am bucurat că deamu n'amu n'avem nici on chip. Şă le-am primit la 28 Noiabri ş'atuncea am primit şă jalovanii[2]) şă ne le-o dat rotnicu[3]), odatî, cepicili cu jalovaniia. Am primit patru rubli dî la dumeavoastrî şă 75 di capici jalovanii şă tot m'am bucurat. Da tari scumpeti pi la noi! Bulca[4]) cit pumnu, 25 părechia. Mănânci ori şăzi şă ti uitî. Pâni ni dă, de citi patru la pâni; şă pânili mititeli. Da vă spun şe-am păţit eu odatî. M'am dus din ocopuri cu v'o ciţivai după ujin[5]). Era întuneric şă ne-am rătăşit că era mai multi ocopuri[6]) săpati şă noi ne-am luat pi alt rind di ocopuri şi ni ducem înspri Astria. Ne-am aprochiet taman provocinii zahrajdeniia[7]) lor. Noroc am avut câtî frunzî şă iarbî că nu ne-o simţit. Eu eram cu patru pâni in schinari. Ş'am inblat noi v'o jumătati di noapti pân'şe-am nimerit înspri a noastre ocopuri. Da sî ni ş' simţit astrieşii, nu mai vedem soarili! Da bodaprosti c'am scăpat! Da frică ştiu c'am tras în noaptea ceea! Şă iaşă am păţit. fraţilor! Nabăgari di samî! Şă noi mergém pi deasupra ocopului cu dimîncatu că pin ocopuri era apă, pe unelocuri la brîu. Noi am işit pi deasupra, pi de a dreptu. Şă tari îi nevoi cînd plouî în ocopuri! Glod! Apî! Nevoi! Da amu am fost în ocopuri şă ne-o snimit[8]) şă şădem într'on sat. Ş'auzim di mir[9]) c'a sî cie. Mă 'nchin di ,multî sănătati la bunica, s' la Catinca, şă mă 'nchin şă la var-mea Mărioasa, di sănătati, şă la ghiaghia[10]) Pavăl, şă la şinii miel, şă vă rog, tati şi mamî şă toatî neamurili multî sănătati di la Dumnezeu Sfântu şă di la mini. V'aş trimăs mai dimult hîrtii, dacî n'o mărs poşta. Eu di la dumevoastrî am primit o hîrtie cari ni-aţ spus cî ni-aţ trimăs capicili. In hârtii numa trii carboavi era scrisî să primăsc. Şă vă rog să-nispuniţ ce faşiţamu, cum o mai duciţ şă ci mai esti pi la noi. Şă să-ni trimetiţ hârt. digrabî. As auzit? cum a ajungi să-ni trimeteţ. Şă vă rog să-ni trimetiţ o bicăţicî di posilcă[1]) dac'îţ vré; nişti turti de celi cari ni-aţ trimăs în Ades şă v'o leacî di brînzî di vacî. Şî va ajungi capu. Mulţ primăsc posilcă. Şă tot ci-i de acasî, nu-i din cumpărat. Ştii, ş'o bicăţicî o ştii că-i di la părinţii tăi. Da cuşmă am, şă mănuş ni-o dat. Cuşma îi cu urechi. mănuşili cu trii degiti.

Să-n trimetiţ turti multi. Şă eu s-ăn 4 zvod[2]). Să scriţ pi convert[3]) 4 zvod, polucit[4]) Stepan Micu. Şă cu sănătati de amu! Da să-ni spuniţ toati celea ci-i pi la noi. Cum îi vremea pi la noi? Iarna cu udeali, cu ploi?

Dosfidaniia (La revedere)

Stepan Micu.

4 Maia, 17 go goda

Părinţilor, ascultaţ povesti di la ficioru Damevoastrî. Vă spun că noi am jălit tâti armia ca să ni dei poliţia la fron. O zis c'o trimes pricaz[5]). Noi am primit cî poliţia vini la front. Noi am aşteptat o săptămînî, douî, trii, poliliţiia nu-i. Dracu ştii undi-i é amu. Noi ne-am sfătuit v'o câtivai polcuri[6]) şă v'o câtivai divizii ca să trimetim câti zeci oameni din roatî, cu puşti cu grănăţ ş' cu pulimiot[7]), aşa că din polc 200 di oameni ies, şă să ducă în Petrograd ş'aducî poliţiia din pămînt. Da di ci? Iaca di ci. Poliţiia la front şă temî să vie.

[1]) de bani.
[2]) solda.
[3]) Comandantul de companie.
[4]) franzela.
[5]) cină, masă de seară.
[6]) tranşee.
[7]) reţeaua de sârmă ghimpată.
[8]) ne-a schimbat.
[9]) pace, sfîrşitul răsboiului.
[10]) unchiul, moşul.

[1]) pachet cu lucruri de mâncare şi alte lucruri necesare soldaţilor la ront ce le trimet de acasă părinţii ori rudele.
[2]) grupa a 4-a.
[3]) plic.
[4]) să primească.
[5]) ordin.
[6]) regimente.
[7]) mitralieră.

Da iaca poliţiia ci jăleşti[1]. Pi işti di la front vre să-i vîri în nastupleni[2] şă să ni ucidî pe toţ ş'apui poliţiia să facî mir şă să cie cum o fost înainti. Iaca ci cîntă é. A vinit păn' aproapi di noi şă nacealnicii[3] cii mari iarî o 'ntors'o înapoi. Da di ci? Noi nu ştim. De-om şti, ne-om puni păn la gît da poliţiia, şă nacealnicii cii mari, şă boerii şă pochii a si-i muntuim di pi pămînt că ii nu jălesc mir, da niş nu vreu să vii la front. Amu la nacialnicii niş nu ni uităm ci spun ii. Sînt alţii ofiţeri di trag la masî cu noi, da alţii la dracu trag. Da îi muem noi! De-a rămîné lucru şă sa 'ntoarci starîi pravitelstvo [4] apui cu toatî armiia om vini în Rusiia şă să dăm la legi poliţiia şă boerii că ii ne ţiu pi noi di vorbî şă vreu iarî să 'ntoarcî treghili cum o mai fost. Da noi în toatî zioa ni sfădim cu nacealnicii cii mari să faci mir mai digrabî. Noi înblăm toatî zioa cu muzâca di la polc la polc ş' cu flaguri [5] roşii şă albi. Tari îi frumos! Veselii! Sînt alţii di dorm toatî zioa da eu înblu în toatî zioa cu muzîca di dragosti şi bag în cap ci fac oamenii. Aşă că înblu toatî zioa niş nu mănânc, da sara chic ca din pod. Vă spun cî, măcar, să cie una di şăptispreşi ani ligî mini cî niş capu nu-nî bat. Frumoasî mai sînt ş' pe acolè, tu-i mama lor! Numa cînd ar da Dumnezeu mir mai digrabî! Poliţiia o trimes-o di la dumevoastri ori nu? Pi la noi esti pricaz că pân' la 38 di ani să li dei drumu acasi. Şă altî n'am ci vă spuni. Cu sănătati. Vă rog hîrtie mai des să-n trimetiţ. La şasî Mai ni ducim iarî în ocopuri.

Steopa.

Naţionalismul şi democratismul lui Hasdeu. — Acum cinci ani, când s'au împlinit 20 de ani dela moartea marelui învăţat şi scriitor basarabean, colaboratorul nostru d. G. V. Madan a publicat în gazeta locală „Cuvânt Moldovenesc" un frumos articol comemorativ.

Intre altele d. Madan a căutat să scoată în vileag laturea naţionalistă şi democrată a lui Hajdeu, scriind:

In scrierile sale Hăşdeu a fost profund democrat şi naţionalist.

Astfel când Moş Tănase din poemul dramatic „Răzvan şi Vidra" vine la Răzvan căpitan de haiduci în codrul Orheiului şi-i-se jălue:

... *„In ţara noastră cea mare şi bogată, măi băete,*
Sânt români ce per de foame! Sânt români ce mor de sete".

Răzvan îi răspunde:

. . . .

„Săracul ţăran ce-şi pierde vitişoarele sau plugul,
Robul osîndit ce fuge, blăstemând biciul şi jugul,
Toţi cei slabi, izbiţi de soartă, de nevoi înconjuraţi,
Află-n codru mângăere şi se dau nume de fraţi.
Când priveşti Moldova - ntreagă părăsită-n jaf şi sîlă,
Pe cei buni în neputinţă, pe cei răi fără de milă,
Veneticul şi păgânul, cel de neam şi cel bogat,
Numai ei având dreptate şi la Vodă şi la Sfat,
Căciuliţi de toată lumea, fără grijă de nimică...
O! atunce-ţi pare bine când deodată se ridică
Spaima de haiduci în ţară, născuţi din al ţărei chin,
Precum o durere cruntă naşte-n piept câte-un suspin!"

. . . .

Câtă răzvrătire împotriva celor care asupresc norodul şi câtă iubire şi milă pentru cei slabi şi obidiţi...

Iar când pe Răzvan, după o hălăduire, de vre-o şase ani prin ţara Leşască, unde cu ceata sa de haiduci s'a luptat în oastea leşască cu ruşii şi tătarii, — l'a apucat dorul de ţară, dânsul astfel grăeşte:

. . . .

„M'arunc pe cal ca vârtejul, înfig în coasta-iun pinten,

---

[1] ce doreşte.
[2] atac, luptă.
[3] ofiţerii.
[4] regimul vechiu.
[5] steaguri.

Murgul scutură din coamă, sboară vesel, fuge sprinten
Până ce-l lăsai în voe, asvârlind din mâini căpăstru.
Calul, născut în Moldova, mă duse drept la Nistru.
Nistru, apă românească, ce spumegă printre stânci,
Ingropând duşmanii ţărei în vălvoarele-i adânci!
Nistru, ale cărui unde altă dată-n zile grele
Apărau în loc de tunuri hotarele ţărei mele!
Nistru!... Nistru!... Păn—acuma ştiutam să mă feresc
De a trece pe lângă ţărmu-i ca să nu mă ispitesc!
Şi să nu-mi aduc aminte, că rămâi în ţări străine,
Pe când scumpa mea Moldovă nu-i departe de la mine.
Astăzi însă de nevoe mă simţii împins la mal
Căci dorul de ţară răzbate păn şi-n sufletul de cal...
Nainte-mi se desvăliră, şerpuind ca un balaur,
Holde şi câmpii, în care jucând printre spice de-aur,
Se zăreau, ca pietricele presărate pe-un inel,
Bosuioc şi garofiţă, toporaş şi ghiocel;
Iar prin ele-ndepărtare, un român muncind la soare,
Falnic, rumăn, plin de viaţă, se părea şi el o floare!
Le văzui acele locuri şi din văz le sărutai,
Ţara-mi unde însuşi Iadul par'că se preface-n Rai!..

. . . .

Nici un alt scriitor n'a descris în versuri aşa de mişcător dragostea de Neam şi Ţară, ca Bogdan Hăşdeu.

RECENZII.

Ungurii în Moldova. Intre minorităţile din România întregită, Ungurii, sunt dintre cei mai numeroşi. Fireşte că majoritatea minorităţii maghiare din ţara noastră sunt în Ardeal, unde au avut, până la unire, rolul de stăpânitori, fapt care explică afluenţa lor mare în această parte a pământului românesc. Dar în afară de Transilvania, Unguri răsleţi se găsesc şi în celelalte provincii româneşti. In Moldova această populaţie de naţionalinate maghiară o construcţie aşa numiţii Ciangăi. Ciangăii, până în prezent, n'au fost obiectul vreunui studiu mai serios.

De curând însă d. Pál Péter Domokos, profesor secundar, în urma unei excursii ştiinţifice, de doi ani de zile, prin satele Ciangăilor din Moldova şi Basarabia, a publicat în 1932 la Sibiu o carte *A moldvai magyarsag* (Ungurii din Moldova), carte care conţine peste 300 pagini. In această carte de o înaltă ţinută intelectuală, sunt înfăţişate concluziile la care a ajuns d. Domokos studiind acest popor, civilizaţia lor, culegând poeziile, baladele şi cântecele lor, observându-le obiceiurile, portul şi religiunea.

Căutând să stabilească data aşezării Ciangăilor în Moldova, d. Domokos ajunge la concluzia că aceştia au venit în două epoce diferite. Cel mai vechi datează încă din timpul marilor năvăliri barbare. Ştim că Ungurii, de rasă mongolă, veniţi din părţile Uralilor, s'au aşezat mai întâi în sudul Basarabiei de azi, în regiunea numită de ei Atelcuz, unde n'au stat mult, deoarece, mânaţi de Pecenegi, au trecut în Panonia, patria lor de azi. Insă nu toţi. Mulţi au rămas pe loc, amestecându-se cu noui năvălitori. Aceştia formează primul strat de populaţie ungurească in părţele Moldovei.

A doua epocă în care Ungurii s'au aşezat în Moldova este epoca marilor reforme religioase, adică secolele XIV şi XV, când secuii, cari sunt tot unguri şi cari trecuseră la husitism, fiind persecutaţi de catolici, mulţi dintre ei au trecut în Moldova, unde fondară oraşul pe care îl numiră Huşi, după numele reformatorului Ion Hus.

Şi, în afară de aceste aşezări ungureşti, trebuie să admitem că Ungurii din Transilvania au trecut continuu, în număr mic desigur, în

Moldova, fie pentru a scăpa de serviciul militar fie pentru alte motive.

Astăzi însă această populaţie este pe cale să dispară. Numărul Ciongăilor fiind relativ mic, luptând pentru păstrarea credinţei şi limbei lor, ei au fost orimilaţi în mare parte de către populaţie autohtonă.

Al. David.

Revista Soc. Amatorilor de antichităţi din Basarabia despre care ne-am ocupat la cronica numărului 5 al revistei noastre, continuă să apare în localitate sub conducerea d-lui *V. Adiasevici*.

Până în prezent au apărut şase numere, cu un frumos material istoric şi documentar.

E regretabil că limba în care sunt redactate unele articole lasă adesea de dorit sub raportul gramatical şi sintactic.

Intre alte contribuţii pentru cunoaşterea trecutului provinciei găsim şi câteva articole datorite colaboratorului nostru d. G. Bezveconnâi. In numărul 5 al revistei s'a publicat un document nelipsit de interes semnat de d. Bezveconnâi cu privire la francmasonii din Basarabia.

In celelalte numere găsim sub aceiaş semnătură, un articol despre heraldica Basarabiei, O inspecţie în Basarabia 1815—1816 în care e vorba de vestitul Svinin, pseudo-revizorul mincinos cu faima istorică şi alte articole de deosebit interes pentru cunoaşterea trecutului acestei provincii.

POLITICA INTERNAŢIONALĂ

Nicolas Murray Butler. Points de vue, Publications de la Conciliation internaţionale, Paris, Buletin Nr. 7, 8, 9 — 1931. — Autorul acestei cărţi este preşedinte al Dotaţiei Carnegie pentru pacea internaţională şi purtatorul premiei lui Nobel. Conducerea Centrului European al acestei Dotaţii în persoana d-lui Babcock a socotit util a da publicului care se interesează de chestiunile politicei internaţionale o serie de articole şi cuvântări ale lui Butler.

Centrul european a avut dreptate, publicând această broşură. Ea prezintă un interes considerabil. Autorul atinge diferite chestiuni, începând cu organizaţia omenirei, sensul destinelor naţionale, Statele Unite s. a. m. d. şi sfârşind cu Universitatea, ca expresiunea spiritului internaţional.

Expunerea este foarte clară, animată. Firul gândirei selecte se ridică uneori până la aforisme strălucite.

Notez în special unele păreri interesante.

Pe pag. 75 cetim: „Avem nevoe de un nou *renaissance*, o renaştere a cunoştinţei, o renaştere a convenţiunilor fundamentale, şi a curajului şi o renaştere a unui larg americanism".

Pe pag. 99: „Era noastră nu este cea a construcţiei naţiunilor, ci cea a cooperaţiei noui intelectuale, economice, politice şi sociale a naţiunilor într'o societate de Naţiuni amică a păcii, ordinei, liberalismului şi progresului".

Pe pag. 103: „Frontierele economice nu coincid cu frontierele politice. Aceasta este motivul care sileşte lumea să caute unităţile noui economice, polimorfe, variate, intinse, diverse pentru a putea trăi în afară de conflicte şi mizerie".

Pe pag. 111: „Centrul gravităţii al interesului omenesc se deplasează dela politică către economie, dela consideraţiunile de forme de guvernământ, de stabilirea şi apararea libertăţii individuale către consideraţiunile cari primesc producţia, distribuirea şi consumaţia bogaţiei". Apoi în legatură cu aceasta cetim (pe pag. 126): „Trebuie de găsit un mijloc de a apropia acest nou „mobile", acest ideal nou economic de „mobile" vechi şi idealurile intelectuale, politice şi religioase.

Un interes deosebit provoacă discursul autorului sub titlu de: „Individul şi colectivitatea", în care gă-

sim (pag. 134) următoarele păreri asupra Rusiei comuniste.

Rusia este „un laborator vast de încercări unde se elaborează un sistem nou de organizaţie economică socială şi politică... Dacă forma nouă de organizaţie politică şi economică s'a stabilit pentru ca să ramână, este sigur că lumea întreagă va resimţi efectele. Influenţa Revoluţiei Franceze care nu a fost un joc de copii în comparaţie cu revoluţia rusă, a făcut refexe să pătrundă până la regiunile cele mai îndepărtate ale globului". Autorul îşi exprimă convingerea că idealul social nu este nici republica ierarhică a lui Platon, nici statul comunist al lui Marx şi Lenine, ci asociaţia liberă a oamenilor cari activează în virtutea lui „Bill of Rights", însă fiecare cu înalta inteligenţă, cu un desemn moral, în spiritul solidarităţii sociale (pag. 149).

Pentru realizarea acestui ideal el nu crede că este necesar un suprastat. Trebuie numai conştiinţa intelectuală şi puterea morală pentru a acţiona ca cetăţeni naţionali ale unei comunităţi internaţionale (p. 212).

Extrasele de mai sus mi se par suficiente pentru a da cetitorului o idee justă asupra cugetării autorului.

Craham Stuart, professeur a Standford University, Californie. *La Politique Etrangere des Etats Unis et l'Amerique Latine*. Paris 1930 (Publ. Carnegie). — Broşura profesorului Stuart este o carte plină de material bogat al faptelor şi datelor cu privire la politica externă a continentului Nou.

Cea mai interesantă parte a cărţi este capitolele consacrate „noului panamericanism" şi „doctrinei Monroe".

Ele ne arată ce proporţii considerabile au luat raporturile mutuale ale Statelor americane în scop de a stabili între ele o unitate de vederi comune faţă de Europa şi o pace durabilă.

Autorul apără doctrina Monroe, indicând evoluţia ei în peripeţiile istorice şi diferitele ei interpretări. Sensul acestei doctrine autorul îl vede în recunoaşterea intereselor primordiale a ambelor Americi ca deosebite de cele ale Europei (p. 64).

Foarte amănunţit se expune raporturile diplomatice între Statele-Unite de o parte şi Mexic, Panama şi Nicaragua de altă parte.

Cartea poate fi recomandată tuturor celor interesaţi în chestiuni de politică internaţională.

A. Boldur,

Rugăm stăruitor pe prietenii şi abonaţii revistei să o dea spre cetire tuturor doritorilor, îndemnându-i să se aboneze.

La prima cerere, se va trimite oricui numerele apărute.

Rugăm adresa să fie dată exact, arătând şi oficiul poştal.

Administraţia revistei „V. B."

Tipografia Băncii Centrale Coperative
Chişinău, Str. Principele Nicolae No. 25

CHEMARE.

„Viaţa Basarabiei“ şi-a expus programul în primul ei număr. In cadrul acelui program înţelegem a fi plini de luare aminte faţă de manifestările scrisului românesc ale vlăstarelor născute şi crescute pe pământul Basarabiei şi care azi s'ar găsi altoite ori unde în cuprinsul României Mari. De aceia îndreptăm chemarea noastră către toţi aceştia, îndemnându-i să răspundă la ea.

Faptele bune, faptele de cultură, lucrările de ştiinţă şi scrisul măestrit ale basarabenilor vor găsi întotdeauna ecou şi adăpost în paginile revistei noastre.

Nu vom precupeţi nimic şi nu ne vom da în lături dela nici un sacrificiu, pentru a putea arăta colectivităţii româneşti de pretutindeni comorile sufleteşti ce zac încă nedeslănţuite în spiritul fraţilor dintre Prut şi Nistru.

Basarabia culturală încă nu s'a manifestat colectiv şi nu şi-a dat încă măsura puterilor ei. Incurajând pe tinerii ei scriitori şi dând posibilitate oamenilor ei de cultură să afirme aci posibilităţile intelectuale ale provinciei noastre, socotim că este pasul care duce la crearea unei atmosfere noui pe un tărâm pe care s'a lucrat până acum disparat şi fără ecou.

Chemăm deci pe fraţii noştri la lucru.

„V. B.“.

Abonamentele şi toată corespondenţa pentru revista „Viaţa Basarabiei“ se trimite pe adresa următoare:
D-lui Pan. Halippa, str. Iaşilor 15, Chişinău.

Redacţia şi
Administraţia Revistei „V. B.“

Colaboratorii revistei „Viaţa Basarabiei“ sunt rugaţi să trimită materialul lor scris citeţ şi numai pe o parte.

Orele de lucru şi de primire la redacţia şi administraţia revistei „Viaţa Basarabiei“ sunt: seara între 6-7.

Redacţia şi administraţia
revistei „V. B.“

Acest număr al revistei „Viaţa Basarabiei“ se trimite spre a se lua cunoştinţă de editura noastră, cu rugămintea cătră adresaţi de a se abona.

Reţinerea numărului acestuia o vom considera ca un consimţimânt de a se prenumera printre abonaţii noştri.

Dacă nu doriţi să fiţi abonat la revistă, rugăm să ne restituiţi numerele primite, cu indicaţia „retur“ şi fără a rupe adresa veche.

Administraţia revistei „V. B.“

Abonamentul: 120 lei pe an; pentru autorităţi lei 500.



Preţul 15 lei